

folklor/edebiyat - folklore&literature, 2025; 31(4)-124. Sayı/Issue - Güz/Fall
Prof. Dr. Emel Kefeli Armağanı
DOI: 10.22559/folklor.4996

Araştırma makalesi/Research article

Bir Kadın Biyografisi Olarak *Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrire-i Osmaniye'nin Neş'eti*

A Woman's Biography:
*Fatma Aliye Hanım or The Emergence of an
Ottoman Woman of Letters*

Hülya Eraydın Argunşah*

Öz

19. yüzyıl ortalarından itibaren kadınların modernleşme projesine dâhil edilmesi üzerine alınan tedbirler, ancak yüzyılın sonunda sonuçlarını vermeye başlamıştır. Kadınların yazar olarak edebiyat ve basın dünyasına katılmaları bu modernleşme hareketinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Böylesi bir dönemde Fatma Aliye Hanım biyografisinin ortaya konulması, hem yazılışı hem de içeriği bakımından çoklu anlam alanına sahiptir. Ahmet Mithat Efendi tarafından kaleme alınan *Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrire-i Osmaniye'nin Neş'eti*, 1896'da kitaplaştırılmıştır. Osmanlı dünyasında bir kadın yazara ait ilk biyografi olarak bilinmektedir. Uzun yıllar boyunca da bu özelliğini korumuştur.

Geliş tarihi (Received): 02-06-2025 Kabul tarihi (Accepted): 02-10-2025

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Kayseri-Türkiye/ Prof. Dr., Erciyes University Faculty of Letters Department of Turkish Language and Literature. hulyargunshah@gmail.com. ORCID ID: 0000-0003-3392-1984

Bu çalışmada metni tanımlamak adına öncelikle *Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti*'nin yazılışı, yayımlanması ve özellikleri üzerinde durulmuştur. Bu sırada Fatma Aliye Hanım Ahmet Mithat Efendi mektuplaşmalarına dayanarak bazı konular açıklığa kavuşturulmuştur. Ancak çalışmanın asıl sorunsalı, yazıldığı dönem itibarıyla bütünüyle eril bir tür olan biyografiye bir kadının konu edilişini ortaya koymaktır. Bu bağlamda metne eril özellikleri olan bir dönemde ve bir erkek yazar tarafından kaleme alınmış bir kadın biyografisi olarak bakılmış, imkânları, imkânsızlıkları, sınırlılıkları ve kazandırdıkları üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar sözcükler: *biyografi, kadın biyografileri, Ahmet Mithat Efendi, Fatma Aliye Hanım, Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti*

Abstract

From the mid-19th century onwards, measures taken to include women in the modernization project began to bear fruit only at the end of the century. The participation of women as writers in the world of literature and the press can be considered as a result of this modernization movement. In such a period, the presentation of Fatma Aliye Hanım's biography has multiple meanings in terms of both its writing and its content. *Fatma Aliye Hanım or the Emergence of an Ottoman Woman of Letters*, written by Ahmet Mithat Efendi, was published in 1896. It is known as the first biography by a female author in the Ottoman world. It has maintained this characteristic for many years.

In this study, in order to define the text, first of all, the writing, publication and features of *Fatma Aliye Hanım or the Emergence of an Ottoman Woman of Letters* are emphasized. Meanwhile, some issues were clarified based on the correspondence between Fatma Aliye Hanım and Ahmet Mithat Efendi. However, the main problematic of the study is to reveal the subject matter of a woman in biography, which was a completely masculine genre at the time it was written. In this context, the text was analyzed as a biography of a woman written by a male author in a period with masculine characteristics, and an evaluation was made based on its possibilities, impossibilities, limitations and achievements.

Keywords: *Biography, women's biographies and autobiographies, Ahmet Mithat Efendi, Fatma Aliye Hanım, Fatma Aliye Hanım or the Emergence of an Ottoman Woman of Letters*

Extended summary

This article discusses the preparation, publication, content and objectives of the work *Fatma Aliye Hanım or The Emergence of an Ottoman Woman of Letters*, written by Ahmet Mithat Efendi (1844-1912), as well as its status as a 'woman's biography' written in the 19th century and the meanings it carried within its era. The analysis of the work is supported by Mithat Efendi's letters to Fatma Aliye Hanım, practices of the period, and the views and works of the two authors.

The Emergence of an Ottoman Woman of Letters is the biography of Fatma Aliye Hanım (1862-1936), recognised as the first female writer in Turkish literature. The process, which began with a request for the author's life story and works for the Chicago World's Fair Women's Exhibition and continued with the idea of writing a more extensive biography, was planned and managed by Ahmet Mithat. Mithat Efendi asked Fatma Aliye Hanım to write her memoirs, particularly focusing on aspects outside her own area of expertise, and then supplemented these with his own writings. For this reason, the article emphasises that *The Emergence of an Ottoman Woman of Letters* is a 'hybrid text' that oscillates between biography and autobiography. Attention is also drawn to the fact that the juxtaposition of passages by two different authors, in a way, coincides with Ahmet Mithat's purpose. It is emphasised that the biography, in this form, formally represents his desire to protect and present to the public, specifically, Fatma Aliye Hanım but generally the female writers of the period.

Biography initially emerged as a male-dominated genre. A fundamental shift in understanding was required for women to be mentioned in history and for their biographies to be written. Ottoman modernisation initiated this shift in understanding and proceeded as a women-centred modernisation movement. Based on this, the article argues that the writing of women's biographies and the visibility of women as writers in the public sphere were a result of this process. In this context, *The Emergence of an Ottoman Woman of Letters* is examined as a text written within the framework of modernisation and is evaluated not only as a woman's biography but also in terms of its cultural representation.

Fatma Aliye Hanım or The Emergence of an Ottoman Woman of Letters can be read both as an individual and historical text to understand the transformation of women's social status in Ottoman modernisation. Therefore, it has been emphasised that Fatma Aliye became a symbolic representative of women's inclusion in the cultural sphere, in addition to their presence as writers. However, it has also been emphasised that this participation took shape under the supervision, guidance, and sometimes restrictions of male authorities. *The Emergence of an Ottoman Woman of Letters* shows that Mithat Efendi was the most dominant guiding force in this process. The authors's role as a 'cultural father' during that period was decisive in Fatma Aliye's writing career. Mithat Efendi encouraged her to turn to writing, ensuring her visibility in the literary field, and by keeping this visibility under control, he defined the limits of women's intellectual identity. This understanding, which was also embraced by the period, on the one hand allowed women to experience their subjectivity, but on the other hand forced them to remain in the shadow of masculine mindset.

Ahmet Mithat Efendi attempted to construct the 'female model' of Ottoman modernisation through a 'female writer' in the spirit of *The Emergence of an Ottoman Woman of Letters*. With this idea in mind, he allowed Fatma Aliye Hanım to realise the experience of 'writing oneself', one of the significant manifestations of female subjectivity, through the autobiographical pieces she penned. However, throughout the text, he reminded the woman striving for public visibility of a kind of boundary, making

her feel his presence and that of masculine authority. In this process, Ahmet Mithat's role is twofold: both enabling and controlling.

At the heart of this article is the idea of revealing the dual-layered structure of *The Emergence of an Ottoman Woman of Letters* in many ways. For this reason, sections of the text that highlight Ahmet Mithat's position as a 'cultural father' are examined alongside sections in which Fatma Aliye recounts her own life retrospectively. This comparative reading reveals that Fatma Aliye construct a portrait of a woman 'endowed with a desire to learn' rather than one engaged in self-reckoning; however, Mithat Efendi transforms this portrait into a representative element of Ottoman women's modernisation.

The article notes that Virginia Woolf's 1929 call for 'a room of one's own' was actually addressed much earlier in the context of Ottoman modernisation by Mithat Efendi in *Felsefe-i Zenan* (1870). In this context, the fact that Fatma Aliye had a room of her own, a writing desk, books and teachers during her childhood and youth is seen as opportunities that facilitated her subjectivity and journey as a writer. These opportunities made Fatma Aliye one of the rare female intellectuals of her time and a 'role model' for Ottoman women after the Tanzimat.

However, Fatma Aliye's intellectual prowess was constrained by gender norms. The author sought to create a space for self-expression within this position, which contained stark contradictions, and embraced the role of 'her father's daughter' by presenting a feminine portrait that was compatible with the masculine authority to which she owed her existence and its sphere of representation. Nevertheless, it did not prevent Fatma Aliye from making proposal that could be considered progressive regarding women's social status. The novels *Muhadarat*, *Üdi* and *Refet* are texts that contain transformative proposals regarding the social status of women.

The Emergence of an Ottoman Woman of Letters holds a special place as a one of the first representations of female authorship in Ottoman modernisation. The work reveals Fatma Aliye's intellectual identity while also showing how this identity was controlled through the figure of Ahmet Mithat as a 'cultural father'. Ahmet Mithat's directive, controlling, and at times instrumentalising attitude delineates the boundaries of subjectivity belonging to female identity. While the text offers women the opportunity to experience their own subjectivity, its structure, which turns them into tools of male modernisation design, reflect the gender regime of the period. Nevertheless, Fatma Aliye's status as a biographical subject should be considered a historical threshold in the formation of female memory and the position of female authorship. Therefore, the work is a fundamental text for understanding the attempt to create female memory and the female-centred developments of Ottoman modernisation, as it is the first female biography written in Turkish literature.

“Böyle fâzîlat-ı nisvâna prezante edilmeye
şâyân bir Fatma Aliye’ye malikiyetinden dolayı
Osmanlılık iftîhara mecburdur. (FFK, 272)¹

Esere ait tanımlayıcı bir başlangıç...

Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrir-i Osmaniye’nin Neş’eti, dört bölümü tefrika edildikten sonra 1311/1896’da kitap olarak basılmıştır.² Ahmet Mithat (1844-1912) imzasını taşıyan eser, bir Osmanlı kadını hakkında yazılmış ilk biyografidir. Başlığından anlaşılabileceği ve “İfade” bölümünde vurgulandığı üzere yazılış sebebi, Fatma Aliye Hanım’ı (1862-1936) Osmanlı edebiyat kamusuna bir ‘kadın yazar modeli’ olarak sunmaktır. Mithat Efendi bu konuda şunları söyler:

Bu eseri yazmaktan maksadımız kerime-i maneviyemiz Fatma Aliye Hanımefendi Hazretlerini karilerimize tanıtmak değildir. Zira asar-ı bergüzideleriyle yalnız bizim Osmanlılık âleminde değil, bazı eserlerinin Arapça, İngilizce, Almancaya tercümele-riyle berr-i atik ü ceditte bir şöret-i şâyia kazanmış olan ol muharrir-i muhaddereyi yeniden tanıtmaya çalışmak malumu ilam etmenin (...) bir misali olur (...) maksadımız bizim Osmanlılık âlemimizde bir muharririnin suret-i neş’etini göstermektir ki bizde böyle bir muharririnin yetişebilmesi hakikaten pek çok kimselerin hâlâ dahi ümit edemedikleri acayib-i müstebadeden olmasıyla o vadide tahrik edecek hâme boş yere itab edilmiş sayılamaz. (BMON 1311: 3)

Buna göre metin, eserleriyle ‘eski ve yeni kıtada’ zaten bilinmekte olan Fatma Aliye Hanım’ı yeniden tanıtmaktan çok onun yetişme şartlarını anlatmak, aynı zamanda Osmanlı dünyasında bir kadın yazarın varlığına şüpheyile bakanları cevaplamaktır. Dolayısıyla *Bir Muharrir-i Osmaniye’nin Neş’eti* aslında *Meram*’ın ‘Bir Kadın’ imzasıyla yayımlanması üzerine başlayan tartışmaya konulmuş bir son nokta sayılabilir. Yazar bu biyografiyle başta Fatma Aliye Hanım olmak üzere kadın yazarların yanında olduğunu, kadınların yazarlığını desteklediğini bir kez daha ifade etme fırsatını kullanır. Mithat Efendi edebiyat ve matbuat dünyasının tercümeden telife, basımdan eleştiriye bütün boyutlarıyla bir ‘eril alan’ olduğunun farkındadır. Alanın eril yapısını tartışmaya açmaz. Fakat kadınların yazar ve entelektüel kimlikleriyle bu alana dâhil olmalarını ister.³ Bunun için Fatma Aliye Hanım’ın edebiyat kamusu tarafından bilinmesi ve kabul görmesi Mithat Efendi açısından önemlidir.

Bir Muharrir-i Osmaniye’nin Neş’eti her ne kadar “Ahmet Mithat” imzasını taşırsa da aslında iki yazarlıdır. Bu yazarların mektuplaşmalarından anlaşıldığı kadarıyla önce Fatma Aliye Hanım ‘tahatturat-ı tıflanesini’ yazmış, ardından Mithat Efendi bu hatıratın etrafına yazarın ‘tevazuuna, mahviyetine hâlel getirmeyecek bir terceme-i hâl’ yerleştirmiştir. Mithat Efendi’nin 27 Ekim 1895 tarihli mektubunda “Terceme-i hâliniz bitti. *Tercüman-ı Hakikat*’e gönderildi. İhtimal ki yarından itibaren tab’ olunmaya başlanır.” (FFK, 318) cümleleriyle Fatma Aliye Hanım’a bildirdiği üzere tefrika, 28 T. Evvel/Ekim 1895’te başlar. Fakat metnin yayımı, Ali Sedat Bey’in Dâhiliye Nezareti’ne başvurusu üzerine dördüncü tefrikayı takiben durdurulur. Mithat Efendi’nin 22 Ocak 1896 tarihli mektubundan anlaşıldığına göre üç ay kadar süren bu kesintide metin Dâhiliye ve Maarif nazırlıkları tarafından incelenir, yazarlar

önerilen düzenlemeleri yapar, yazılı izinler alınır, nihayet bundan sonra basımı mümkün olur. *Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti*, 1896 yılı başlarında kitap olarak dönem okuyucusuna ulaşır. İstanbul'da Kırkanbar Matbaası'nda basılan eser, 14X10 boyutlarında, 200 sayfalık, küçük boy bir kitaptır.

Bireyin yaşamının tarih oluşu... ve bir 'kadın yazarın' biyografisi...

Türk edebiyatında biyografinin bir tür olarak yaygınlaşması, 19. yüzyılın ikinci yarısında (Tekeli, 2010: 185). İnsan merkezli medeniyet anlayışının bireyin yapıp ettiklerini önemli ve anlatılmaya değer bulması, biyografiye yönelik bir ilginin doğmasına yol açar. Başlangıçta yazarların erkek olması ve erkeklerin yapıp ettiklerinin anlatılmaya değer bulunması sebebiyle de erkek egemen tür olarak gelişir. Læssing, türün başta devlet adamları olmak üzere siyasetçi, entelektüel vb. seçkin insanlara odaklandığını, bu kimliklere sahip olamadıkları ve hayatları anlatılmaya değer bulunmadığı için kadınların biyografilerinin yazılmadığını söyler (2013: 39). Tarihte kadınlardan söz edilmesi ve biyografilerinin yazılması için köklü bir anlayış değişikliğine ihtiyaç vardır. 20. yüzyılın sonlarında, tarihin günlük hayatın önemsiz ayrıntılarıyla ve seçkinler dışındaki insanlarla ilgilenmeye başlaması üzerine kadınlara yönelik de başlar. Böylece kadınların tarihteki yerleri ve tarihe katkıları araştırıldığı gibi biyografilerinin yazımı da mümkün olabilir. Kendi varlıkları üzerinde düşünen ve kendilerini keşfeden kadınlar, kendilerinin ya da hemcinslerinin hayat hikâyelerini kaleme alarak kadın belleğinin oluşumunu başlatırlar.

Erkeği akıl, kültür, bilgi ve kamusal alanla ilişkilendiren antropolojik yaklaşıma göre onların daima bilinmesi ve tarihe kaydedilmesi gereken önemli işleri, övünülecek başarıları vardır. Dolayısıyla tarih yazmaları gibi hayat hikâyelerinin kayda geçirilmesi de bir tür 'toplumsal sorumluluk'tur (Berktaş, 2006: 19). Duyguyla ve doğayla ilişkilendirilen, özel alanın tekrara dayanan işlerini sürdüren, dolayısıyla tarihin oluşumuna katkılarının olmadığı düşünülen kadınlar ve yapıp ettikleri ise değerli bulunmayarak kayıt dışı kalır. Kadınların, Beauvoir'ın deyimiyle 'tüm tarihlerin ötekisi' olmayı içselleştirmeleri (Beauvoir'dan akt. Davidoff, 2002: 103), onlara ait yazılı ve görsel her türlü malzemenin saklanması gereksiz hatta sakıncalı hale getirir. Kadın belleğinin oluşumu adına olumsuzluklara yol açan bu yargı, toplumsal cinsiyet anlayışının kadınları dışı olmanın ötesine geçirmek istemeyen, zihni beceri ve yaratıcı kabiliyetlerini küçümseyerek görmezden gelen yaklaşımıyla doğrudan ilişkilidir. Ancak 20. yüzyılın sonlarında değişmeye başlayan tarih anlayışı, kadınların tarihteki yerlerinin yeniden belirlenmesinin önünü açar. Kadınların sosyal statülerinin dönüşümüne önemli bir ivme kazandıran bu yaklaşım değişikliği, tarihin görünmeyen/gösterilmeyen taraflarını bilgi alanına getirir.

Biyografiler ve otobiyografiler, doğrudan bireyin hayatına odaklı edebî türlerdir. Ancak bireyin sosyal kimliği, hikâyesindeki toplumsal içeriği kaçınılmaz kılar. Dolayısıyla biyografilerde ve otobiyografilerde tarihsel-toplumsal iz düşümler -doğrudan veya dolaylı- mutlaka vardır. Kadın biyografi ve otobiyografileri ise tarihsel-toplumsal olguların özel alandaki devamlılık ve yansımalarını, gizlenen, küçümsenen hatta görmezden gelinen bu alana ait birikimle birlikte taşıdıklarından bütüncül bir tarih oluşumuna katkı sunarlar.

19. yüzyıl sonlarında yazılan ve yayımlanan *Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti*, bir kadını biyografinin öznesi olarak seçmesi ve kadının kendi adına konuşma/yazma hakkını deneyimlemesine izin verişyle ciddi bir zihniyet değişikliğini izleme imkânlarını sunar. Özellikle kadının 'kendini yazma' deneyimi hem tarihteki hem de edebiyat tarihindeki konumunun anlaşılması açısından çok daha önemlidir. Fatma Aliye'nin o günkü ve bu günkü görünürlüğünü güçlendiren bu tarihsel ve toplumsal içerikli girişim, dönem kadınının birey oluş yolculuğunun da iz düşümleridir.

Tekeli, bir biyografi yazarının öznesini belirledikten sonra tutarlı bir anlatı oluşturma ihtiyacıyla "(...) içeriğinin ne olacağından başlayarak, birey toplum ilişkisine ilişkin ontolojik kabullere, kullanacağı dile kadar (...)" (2010: 187) önemli seçimleri baştan yaptığını belirtir. Buradan, biyografi yazarının hayat hikâyesini yazacağı kişiyi/öznesini seçtiği gibi bu özneye ait hayatın hangi taraflarına vurgu yapacağını, etrafına yerleştireceği olayların, ilişkilerin vs. hangilerini öne çıkaracağını belirleyerek aslında yeni, anlamlı hatta 'kurgusal' sayılabilecek bir bütünlük oluşturduğu çıkarımına ulaşılabilir (Gökalp Alpaslan, 2016: 183). *Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti*'ne bu 'yeni ve anlamlı bütünlük' görüşü üzerinden bakmak, metnin an kadar, geçmişe ve geleceğe yönelik tarihi, sosyal, edebî, çok boyutlu anlam dünyasını görünürlleştirir. Metindeki biyografik ve otobiyografik boyutlar, onu farklı okumalara açarak tarihsel değerini yükseltir. Kadınların yazarlığından henüz söz edilmeyen bir dönemde, bir erkek yazar tarafından ve yine onun istek ve yönlendirmeleriyle yazılmış kadın biyografisi olması boyutu ise Mithat Efendi'nin konumuna bu açıdan da bakmayı gerektirir. Metin bu özelliğiyle kadının yazdıklarını 'kendini anlatma', erkeğin yazdıklarını da 'kadını anlatma' noktalarından değerlendirilmeye açıktır. Kendini yazan kadınla, bu kadını yazan erkeğin tek bir metinde buluşmaları ise eşsiz, çarpıcı ve üzerinde durulması gereken bir deneyimdir.

Mithat Efendi *Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti* ile dönemdeki bütün tanınırlığına rağmen bir yazar olarak önce bir kadının sonra da henüz yolun başında, yapacaklarını tamamlamamış bir kadın yazarın biyografisini yazarak aslında önemli bir riski göze almıştır. Her ne kadar 'kültürel baba' olarak tanımlanırsa da dönemin kadın erkek ilişkileri açısından bakıldığında henüz hayatta olan genç bir kadının biyografisinin bir erkek yazar tarafından kaleme alınmasının birtakım yorumlara yol açacağı tahmin edilebilir. Ali Sedat Bey'in biyografinin yayımını engelleme girişimiye bu anlamda önemli bir göstergedir. Öte yandan Fatma Aliye Hanım'ın edebiyat dünyasındaki yolculuğunda ne kadar başarı göstereceği, kendisine tanımlanan bu sorumluluğun üstesinden ne kadar gelebileceği belirsizdir. Söz konusu belirsizlik aslında Mithat Efendi'nin zihnini de meşgul eder. Fatma Aliye Hanım'ı sürekli yönlendirmesi ve tembihleri dışına çıkmasına izin vermemesinin bir tarafında bu endişeler yatıyor olmalıdır. Fakat kendisine, Osmanlı kadın yazarının doğuşu yanında kadın modernleşmesini yönlendirmek gibi daha büyük bir sorumluluk biçtiğinden, bu bilinçle devam eder. Fatma Aliye Hanım'a yazdığı mektuplar bu beklentiyi ortaya koyacak çok zengin bir bilgi birikimine sahiptir.

Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti'nde biyografi öznesinin bir kadın olması kadar, bu öznenin metnin oluşumuna eş zamanlı katkıda bulunması da dikkat çekicidir. Biyograf ve öznesi, çok uzak tarihe gitmeden, bizzat içinde yaşadıkları zamanı 'kadın yazar yetiştirme' parantezinden bakarak yazarlar. Ancak, 'biyograf hayatını yazacağı kişiyi ve onun hayat

hikâyesinde nelere dikkat çekeceğini önceden belirler' tezi, *Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti*'nin gerçeklik boyutunu sorgulamaya açar. Bu bağlamda Mithat Efendi'nin Fatma Aliye'yi anlatmayı istemesi, tesadüfle açıklanamaz. Öncelikle seçkin bir aileye mensup olması ve Mithat Efendi'nin saygı duyduğu Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı olması, bu seçimin birincil sebeplerindendir. Öte yandan Mithat Efendi, Fıtnat Hanım başta olmak üzere Nigâr Hanım, Makbule Leman Hanım ve Zafer Hanım gibi dönemin diğer kadın yazarlarıyla da tanışır. Mesela Şair Fıtnat Hanım'la yazışmaları, Mithat Efendi'nin çok daha erken bir zamanda yeni dönemin kadın yazarı olarak onu biçimlendirmeyi ve takdim etmeyi düşündüğünü ortaya koyar. Ancak Fıtnat Hanım'ın divan şiiri yazmakta ısrarcı olması üzerine, tam bir 'Pygmalion'⁴ gibi bu misyonu yükleyeceği bir kadın yazarla karşılaşınca kadar arayışlarına devam eder. Onun Pygmalion'dan tek farkı yarattığı 'eseri' kamuya mâl etmeyi baştan belirlemiş olmasıdır. Her ne kadar Fatma Aliye'ye yazdığı mektupta "Mithat bana şu hizmeti etti, bu hizmeti etti diye her şeyi bana yükletmeyiniz. Bende bu kuvve-i mu'cize-i edibane olsa idi tekmil Osmanlı hanımlarını (...) birer Aliye Hanım eyler idim." (FFK, 190) derse de bilinmeyi ister. Çünkü Fatma Aliye ile Türk edebiyatı için yeni olan bir 'kadın yazarlık konumu' yarattığının farkındadır. Bu sebeple biyografinin başlığına yerleştirdiği 'neş'et/doğuş' kelimesi anlamlı bir seçimdir. Mithat Efendi bir heykeltraş -hatta bir 'ebe'- gibi 'kadın yazarın doğumu'nu gerçekleştirerek Osmanlı modernleşmesine önemli bir boyut kazandırır. Nihayet bu başarısının bütün Osmanlı kamusu tarafından bilinmesini ve tarihe kaydedilmesini arzular.

Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti, Mithat Efendi'nin kendini tarihe geçişi ya da kendi tarihini kaleme alışı olarak değerlendirilmeye açık bir metindir. Yazar, bir kadını tarihe kazandırırken, bunu aynı zamanda kendi/erkek tarihinin bir parçası ve başarısı haline getirir. Dolayısıyla bu metin, Fatma Aliye'nin olduğu kadar -sınırlamaları, yönlendirmeleri ve Fatma Aliye'nin yazdıklarından yaptığı seçimlerle- Mithat Efendi'nin de tarihidir.

Biyografiyle otobiyografi arasında bir 'melez' metin...

Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti iki yazarlı bir metindir. Kitapta yazar olarak "Ahmet Mithat" adı yer almasına rağmen bir kısmı Fatma Aliye Hanım'ın bizzat yazdığı hatıralarından oluşur. Mithat Efendi, bazen sözü ona vererek bazen de onun yazdıklarından yola çıkarak oluşturduğu parçalarla biyografiyi tamamlar. Hatırladığı zamanı üç yaşına kadar indirebilen Fatma Aliye, Mithat Efendi'nin istek ve tavsiyeleri üzerine hatıratını yazmaya başladığında otuz üç yaşındadır. Hayatının otuz yılının hikâyesini kadın yazarlık ekseninde etrafında seçmeye ve yeniden inşa etmeye tabi tutar. Biyografi öznesi olarak Fatma Aliye Hanım'ın, kendini anlatmak üzere kaleme aldığı bölümler *Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti*'nin otobiyografik boyutunu oluşturur. Mithat Efendi'nin bu otobiyografiyle ilişkilendirerek etrafına yerleştirdiği anlatı ise metnin biyografi olan tarafıdır. Dolayısıyla *Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti*, biyografi ve otobiyografinin yan yana kullanıldığı bir 'melez'⁵ metindir. Biyografi olcukken taşıdığı otobiyografi olma potansiyeliyle türünün sınırlarını zorlayan metin, bu yapıyla da ilgi çekicidir. İki farklı yazarın elinden çıkan parçaların iç içe görünimleri, bir bakıma Ahmet Mithat'ın amacıyla örtüşür. Özelden Fatma Aliye Hanım'ı genelde devrin kadın yazarlarını kendi himayesinde tutma ve bunu kamuya gösterme isteğini biçimsel olarak temsil eder.

İzlenebildiği kadarıyla *Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti*'nin yazım süreci, Ahmet Mithat'ın Şubat 1894'te kaleme aldığı bir mektupla başlar. Yazar, Fatma Aliye Hanım'ın Chicago Fuarı Kadın Sergisi'ni düzenleyen Edith E. Clark'ın (Kızıltan-Gençtürk 1993: 47) talebi üzerine Fransızca olarak yazdığı kısa biyografisine odaklandığı bu mektupta, başlamış-ken bir 'terceme-i hâl' yazmasını tavsiye eder. Mektubun devamında biyografinin kurgusu, neleri içereceği konusunda bir de plan verir:⁶

Otuz yaşında bir kadın eğer erkek dahi olsa tâlib sayılır iken kadın hem de Müslüman muhadderesi olursa âdetâ bir dâhiye olur. Binâenaleyh onun tufuliyeti, gençliği, ahvâli mükemmelen yazılmalıdır. (...) Şimdi böyle bir dâhiyenin nasıl yetişmiş olduğunu etrafla anlatmalı ki, herkes dahi anlayabilsin. Bunun için de hazır şu başlatmış olduğunuz yolda tahatturât-ı tıflânenizi bana yazınız. Bende bunlar biriksinsin. (...) Hâsılı kendi suret-i neş'etinizi yine kendiniz, hem bana yani hazine-i esrarınız bilmeniz lazım gelen pederinize yazar iseniz ben bunlardan sizin yine tevazuunuza, mahviyetinize hâlel gelmeyecek surette bir terceme-i hâl istihraç ederim. (FFK, 190)

Buna göre Mithat Efendi, Fatma Aliye'den biyografi için gerekli olan fakat kendi tanıklık alanında yer almayan, özellikle çocukluk ve yetişme çağlarına ait hatıratını yazmasını istemektedir. Fatma Aliye 'kendi suret-i neş'etini' bizzat kaleme alacak, bunlardan yola çıkan Mithat Efendi terceme-i hâli tamamlayacaktır. Mithat Efendi'nin bu yazma biçimini kullanması ve bunu açıkça dile getirmesi, biyografinin ihtiyaç duyduğu gerçeklik algısını güçlendirir. Çünkü hatıralar, biyografi yazarlarının öncelikli başvuru kaynağıdır. Ancak burada biyografi yazarının ve biyografi öznesinin metni eşzamanlı biçimde oluşturmaları ve birbirlerini denetlemeleri veya yönlendirmeleri ilgi çekicidir.

Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti'nde özneyle yazar arasındaki cinsiyet farklılığı, biyografya öznesini iyi anlama ve onunla bir 'özdeşim/duygudaşlık kurma' konusunda 'çekinke' yaratmış olmalıdır. Mithat Efendi, bir kadının kendi hayat hikâyesini kaleme almasına aracı olmanın, diğer yandan bir erkek yazar olarak kendi ailesi dışındaki bir kadının hayatını yazmanın zorluk ve sorumluluklarını öngördüğünden metnin öznesini, diğer yazar olarak görünür kılmayı istemiş olmalıdır. Mithat Efendi'nin pratik zekâsının örneği olan bu kurgu, metne bir biyografi için -üstelik kadına ait- ihtiyaç duyulan bilginin birinci elden karşılanması ayrıcalığını kazandırır. Biyografinin gerçekliğini güçlendiren bu kullanım, varlığına şüpheyile bakılan 'Bir Kadın' imzası arkasındaki Fatma Aliye'yi de ete kemiğe büründürür.

Biyografi ve otobiyografi ne kadar gerçektir, bu metinleri kaleme alanların görmezden geldikleri ya da öne çıkardıkları nelerdir ve hangi gerekçeyleymiş gibi sorular, bu metinlerin farklı yaklaşımlarla tekrar tekrar okunup yazılabileceğini düşündürür. Fakat tarihle edebiyat arasına konumlandırılan biyografinin öncelikle gerçekliğe ihtiyacı vardır. Mithat Efendi bunu, Fatma Aliye'nin kendini anlatmasını sağlayarak temin eder. Ancak *Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti*'nin otobiyografi olmasına izin vermez. Mithat Efendi açısından bakıldığında bu seçimin farklı sebepleri düşünülebilir. Fakat iki yazarlı ve kadın yazarın kendini anlatırken bile yönlendirilen konumunda bekletilmesine dayalı bu yazma stratejisinin, kadın yazarın özneleşmesine izin vermediği açıkça görülebilir. Kadının 19. yüzyıl şartlarında, sadece devlet modernleşmesi

içinde ve modernleşme adına görünür olmasını onaylayan bu yaklaşım, aslında sınırlı bir alan, sınırlı bir özgüven yaratımının göstergesidir. Mithat Efendi kadın yazarın kendini keşfetmesini ister ancak bu keşfin ona vereceği özgüvenin, ‘sonsuz bir özgüven hatta bağımsızlık’ olarak algılanmasından da çekinir. Bunu hazır toplumsal yapı adına bir tür tehdit olarak alır, erkeği/ toplumu/devleti temsil eden bir el ve akıl olarak sınırlar getirir, kurallar koyar ve bir denetleme alanı yaratır. Mithat Efendi’nin bu biyografide ve biyografiyle ilgili mektuplarında kendine/ erkeğe ait bir üstünlüğü sezdirmesi bu görüşü destekler.

Fatma Aliye biyografisinin, mümkünken otobiyografi olamaması, melez metin oluşturma teklifinin erkek yazardan gelmesi, sınırların ve içeriğin daima bu erkek yazar tarafından belirlenmesi, aslında söz konusu dönemle çok uyumlu ve anlamlıdır. Çünkü *Bir Muharrire-i Osmaniye’nin Neş’eti* bir kadının hayat hikâyesini anlatan ilk metindir ve Mithat Efendi onun etrafında, matbuat ve edebiyat dünyası kadar biyografinin de eril alan oluşuna yönelik bir koruma alanı kurduğunu sezdirir. Fatma Aliye yolun henüz başlarındadır, fakat Mithat Efendi onu kendi rehberliğiyle edebiyat dünyasına armağan etmeyi ister. Bu metinle de onun kendi himayesinde bir yazar olduğunu ve edebiyat yolculuğuna sahip çıktığını bir kez daha ilan eder. Bütün bunlar Fatma Aliye Hanım’ı hem kadın yazarlık hem de kadın modernleşmesini temsil açısından ‘seçilmiş kadın’ yapar. Onu dönemin diğer yazar/şair kadınlarından farklı kılan ve biyografisi yazılacak kadın hâline getiren de bir ‘seçilmiş kadın’ oluşudur.

Fatma Aliye Hanım’a ait hikâyenin Osmanlı modernleşmesine feda edilişi...

Bir Muharrire-i Osmaniye’nin Neş’eti eril yapının kabul etmekte zorlandığı, kabul etmek için sınırlar koyduğu, nihayet elinden geldiği kadar biçimlendirdiği ‘bir kadın yazar biyografisi’dir. Bu biyografinin Mithat Efendi’nin “İfade”de belirttiğinden çok daha fazla yazılma gerekçesi vardır. Öncelikle yazmaya ilgi duyan kadınları yüreklendirmeyi, edebiyat/matbuat dünyasına katılmaları için ihtiyaç duydukları cesareti kazandırmayı, bu arada birer Fatma Aliye olmak isteyen kızların babalarına da rehberlik etmeyi amaçlar:

(...)şair kadınlar dahi birer Fatma Aliye Hanım olmak hevesine düştükleri ve pederleri kızlarını o surette yetiştirmek istedikleri hâlde bu ümniyenin husulüne neler mâni olduğunu ve ne gibi ahvalin husul-i ümniyeyi teshil edeceğini görerek matluba vusul yolunu temin etmiş olacaktırlar. (BMON, 10)

Mithat Efendi bu cümleleriyle, babalarıyla bağlarını koparmış genç erkeklerin yerine, annelerinde aradıklarını bulamayan rehbersiz kalmış kız çocuklarını yerleştirerek, kızları biyolojik ve kültürel babalarına emanet ederken Osmanlı modernleşmesine ‘babasının kızı’ modelini takdim eder. Bu, erkeğin bilginin kaynağı olarak kabul edildiği dönemin, kız çocuklarını yetiştirmeye dönük uygulamasıdır. Kadın modernleşmesinin yönlendirici koltuğuna oturtulan biyolojik ve kültürel babalarla yitirilen eril otoritenin yeniden kazanılması hedeflenir. Bir yandan kurumsal eğitimle diğer yandan ‘bütün erkeklerin evdeki kadınların ve kız çocuklarının doğal öğretmeni’ olarak ilan edilişiyle gerçekleştirilmeye çalışılan bu modernleşme modeli, kadın lehine fakat ‘kontrollü’ değişikliklere izin verir. Kadın modernleşmesini başta zihinsel dönüşümünü gerçekleştirmiş erkeğin kültürel ihtiyaçlarını karşılamayı ve geleceğin modern Osmanlısını çocukluktan itibaren yetiştirmeyi hedefleyen yaklaşımın bu hâliyle doğrudan ka-

dın benliğini hedeflediği söylenemez. Modernleşme ölçülerinin erkek egemen toplumsal yapı ve erkekler tarafından belirlenmesi, ‘erkeğe göre kadın/lık’ modeli üzerinden yol alınmasını, dolayısıyla ‘eril’ kodlu yapının çok fazla değişmeden devam etmesini sağlar.

Fatma Aliye Hanım Yahut Bir Muharrir-i Osmaniye’nin Neş’eti bu hâliyle kadın modernleşmesiyle gelen kadın yazarlığın başlangıcına olgusal bir bakış imkânı sunar. Bu olguya iki ayrı cinsiyetin bakışlarının yan yana gösterilmesi, metnin önemli bir artısıdır. Hatta metin Mithat Efendi’den başka Ahmet Cevdet Paşa, Ali Sedat Bey ve Faik Paşa’nın tutumlarını görme fırsatını da sunar. Bu isimlerin, kadın modernleşmesini kadınların yazarlığı ve entelektüel kimliği üzerinden gösteren farklı yaklaşımların temsilcileri olmalarıysa metnin toplumsal ve tarihsel önemini yükseltir.

19. yüzyılın ortalarından itibaren kadınların öncelikle düzenli eğitim almalarını ve sosyal hayata katılımlarını teşvik eden tedbirler, yüzyılın sonlarında sonuçlarını vermeye başlar. Önce evlerde düzenli olmasa da özel bir eğitim alan seçkin ailelerin kadınlarının ve kızlarının görünür oldukları bir döneme tanıklık edilir. Dönemin eğitim imkânlarından az çok faydalanan kadınlar, süreli yayın izleyip kurgusal metin okurken tanıştıkları, günlük ve mektup yazarken deneyimledikleri edebî üretimi bir ‘sanatçı kimlik’ ile birleştirmeyi, asırlar boyunca nesne konumunda tutularak dışında bırakıldıkları bu dünyada ‘etkin özne’ olmayı isterler. Kadınların bu talebi, bir kısım erkek aydın tarafından kabul görür ve desteklenir. Yüzyılın son çeyreğine denk gelen bu yıllarda *İntibah*’ın (1876) yanı başında *Aşk-ı Vatan*’ı (1877) yazıp bizzat adını kullanarak yayımlayan Zafer Hanım (?-1911?); eril bir şiir anlayışı içinde ‘şair’ olarak kabul gören Nigâr Hanım (1862-1918); süreli yayınlarda yazıları yayımlanan ilk kadın olarak Makbule Leman Hanım (1865-1898); kısa ömürlü bir dergi olsa da bütün çalışanları kadın olan *Şükûfezâr* (1886) ve yazarları; ‘Bir Kadın’ imzasıyla Fransız edebiyatından çeviri yapan Fatma Aliye Hanım çıkış yaparlar. Bu kadınlar, edebiyat kamusunda yer edinmek adına verdikleri mücadelelerle, gösterdikleri çabayla ve kaydettikleri aşamalarla sonraki kuşağa bütünüyle değilse de ilk zorlukları atlatılmış, kısmen hazır bir zemin bırakırlar. Bu sebeple *Bir Muharrir-i Osmaniye’nin Neş’eti*’ne Fatma Aliye’ye ait bir biyografi olmanın yanında Osmanlı’da kadın yazarlığın başlangıcını anlatan tarihsel bir belge olarak bakılabilir. Mithat Efendi başlığa eklediği ‘yahut’ bağlacıyla, Fatma Aliye’ye özgü deneyimin diğer kadınları da kapsadığını hatırlatır. ‘Yazar bir kadın’ın biyografisi olarak tasarlanan bu metnin önceliği, Fatma Aliye Hanım’ın bu tarafını ortaya koymaktır. Kamuya açık bir biyografi olarak ne Mithat Efendi’nin ne de Fatma Aliye Hanım’ın kaleme aldıkları bölümlerde onun özel hayatından, çocukları, kardeşleri ve kocasıyla ilişkilerinden, arkadaşlarından, hatta kendisini epeyce hırpaladığı anlaşılan hastalıklarından söz edilir. Buna karşılık okumaya, yazmaya, öğrenmeye yönelik deneyimleri ve entelektüel yolculuğuna yardımcı olan/yol gösteren kişiler, başta babası Ahmet Cevdet Paşa ve Mithat Efendi genişçe ve minnet duygularını belirten ifadelerle yer alırlar. Söz konusu biyografinin yazılış sebeplerine özgü olan bu yaklaşım, Fatma Aliye Hanım’ı ‘modern, Müslüman, Osmanlı kadın/yazar modeli’ olarak görünür kılar. Mithat Efendi’nin bu konudaki sınırlayıcı tavsiyesi ise şöyle gelir: “Size dahi verilmiş olan ilk terbiye mutlaka hep peri, Çarşamba karısı masallarıyla ve gelin olmak tellenmek,

pullanmak hevesiyle karışık bir terbiye olduğu hâlde kendinizi bundan nasıl kurtardığınızı ve hangi kitapları nasıl okuyup neler istidlal eylediğinizi yazınız.” (FFK, 190). Mithat Efendi’nin Fatma Aliye biyografisinden beklentisi, dönem kadınına yansıtması ve yönlen-dirmesidir. Fakat bu beklenti Fatma Aliye’yi kendi biyografisinin öznesi olmaktan çıkarıp nesnesi hâline getirir. Dönemin ve Mithat Efendi’nin kadın modernleşmesi, kadınların entelektüel kimlik kazanmaları, kadın eğitimi konusunda görüş, eleştiri ve önerileri vardır. Fatma Aliye ise bunların Osmanlı kamusuna ulaştırılmasında iyi bir araç konumundadır.

Herkesin değil bazı seçilmiş kişilerin biyografi ve otobiyograflerinin yazılması, zamana kayıt düşme kaygısıyla ilgilidir (Gökalp Alpaslan 2025: 27). Gökalp Alpaslan’ın “(...) özenin tarihi, resmî tarihten daha inanılır ve güvenilirlerdir.” (2025: 25) şeklindeki yorumu da bu durumu destekler. Buna göre Fatma Aliye Hanım biyografisi, Türk modernleşmesinin merkezine yerleştirilen kadının, özelde edebiyat ve matbuat dünyasına fakat aslında sosyal hayatın farklı alanlarına katılımının hangi koşullarda gerçekleştiğine dair belge niteliğinde okunabilir. Mithat Efendi’ye göre kızların eğitim almaları, okuma yazma öğrenmeleri, yazar olarak millî ve hatta dinî kimliği temsil sorumluluğunu almaya hazırlanmaları demektir. Gerçekten de Osmanlı’nın geri kalmışlığı, fakat Batı medeniyetinin üstünlüğü tezinin tartışıldığı ve modernleşmenin kadın merkezli görünüm kazandığı bir dönemde, kadınların yazar kimlikleriyle sürece katkı vermeleri önemlidir. Batı’nın Oryantalist yaklaşımlarına ve yaratılmış Doğulu kadın imgesine karşı bir duruş ve bir tür savunma olarak algılanması gereken bu çıkış, Fatma Aliye Hanım’ın *Nisvan-ı İslam* (1892) ve *Namdar-ı Zenan-ı Osmaniyan* (1899) başlıklı çalışmalarının yazımı, çevirileri ve yayımlarının bu biyografiyle aynı paranteze alınabileceğini düşündürür. Hatta Fatma Aliye’ye ‘elele verelim bu kadınların sayısını artıralım’ (FFK, 274) teklifini getiren Mithat Efendi, onu -ve diğer kadın yazarları- sahiplenişine medeniyet savunmasına dair anlam alanı ekler. Onlar, bütün imkânlarına rağmen Avrupa’da görülmeyen kadın terakkisinin Osmanlı dünyasında hangi seviyelere geldiğini somutlamaktadırlar. Bir öncü kadın olarak Fatma Aliye Hanım, “(...) meydan-ı maarifte at oynatacak bir amazon (...)” (FFK, 123), Osmanlı-İslam dünyasında kadınların konumlarını temsil edecek bir ‘modern kadın’ örneğidir. Osmanlı dünyasında kadınların geldikleri yere Fatma Aliye özelinden bakan ve Avrupa ile kıyaslayan yazara göre bu beklenen bir çıkış değildir. Dolayısıyla Fatma Aliye, biyografisi yazılması gereken kadındır:

(...) maarif-i nisvaniyemizin şimdiki derece-i intizam ve terakkisini dahi henüz iktisap etmemiş olduğu bir zamanın evlad-ı inasından olup bunlar meyanından faziletpenahan-ı ricali hayrette bırakacak ashab-ı ilm ve erbab-ı kalem zuhur edivermesi filvaki kolay kolay ihtimal verilemeyecek olan acaib-i müstebadedendir. (...) elyevm Avrupa’da evlad-ı inasın dahi aynıyla evlad-ı zükür gibi talim ve terbiyeleri için (...) müessesat-ı tedrisiyenin kâffesi ikmal edilmiş (...) olduğu hâlde hikmet ve ulum ve edebiyat esası üzerine bina-yı muhakemat ederek meydana asar-ı nefise vaz’ıyla ispat-ı ehliyet ü liyakat etmiş yalnız birkaç kadından başka Avrupa’da bile kimse görülememesine mukabil bizde böyle bir muharrirenin zuhuru tabiat-ı zamandan memul ve muntazır olamaz idi. (BMON, 5-7)

Mithat Efendi, Osmanlı-İslam medeniyetinde kadın varlığını ortaya koymayı, bunu yerli ve yabancı okuyucuya göstermeyi ister. Fatma Aliye’nin hayatının ilk otuz üç yılının hikâyesi, sadece bir Osmanlı kadın yazarının neş’et/ortaya çıkış/doğuş şartlarını içermez aynı zamanda Osmanlı kadınının modernleşme sürecini aydınlatır. Biyografinin “İfade”sinde de belirtildiği

üzere Fatma Aliye'nin eserlerinin Arapça, İngilizce ve Almancaya tercüme edilmesi ve ilgi görmesi, bazı Arap, İngiliz ve Amerikan gazetelerinin "(...)müşarünileyhanın tercüme-i hâllerine dair tahkik edebildikleri şeyleri bizden evvel tahrir ve neşretmiş(...)" (BMON, 8) olmalarıysa, ona ait biyografinin yazılmasını bir tür 'toplumsal sorumluluk' hâline getirmiştir. Aslında bu çıkarım söz konusu dönemde edebiyat kamusunun kapılarını zorlayan kadınların tamamı için geçerlidir. Fatma Aliye'yi öne çıkaran bir paşa kızı olması, Mithat Efendi'yi hoca olarak benimsemesi, kendisine yüklenen sorumluluklara, konulan sınırlara itaat etmesidir. Bu hâliyle *Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti*, Fatma Aliye özelinde Osmanlı-İslam medeniyetinde kadının yerini anlatırken onu 'bu dünyanın temsilcisi ve medeniyet seviyesinin göstergesi olan kadın' hâline getirir. Fakat kendisi olmaktan çıkarak temsil değerleriyle özdeşleştirir.

Kendisi olmanın dışında tutulmak, medeniyeti temsil dolayımında ve bir misyonla sınırlanmış olarak yaşamak Fatma Aliye'nin gerçeğidir. O temsil sorumluluğunu üstlenmiş bir kadın olarak yaşarken de yazarken de daima bu şuurla hareket eder. Kadın yazara kendi olmayı ve kendini gerçekleştirmeyi yasaklayan bu konum onu babasının, hocasının, kocasının hatta getirdiği engellerle erkek kardeşinin, nihayet Osmanlı ve İslam medeniyetinin birlikte yarattıkları kadın hâline getirir, 'babasının kızı' yapar. İki yazar arasındaki mektuplaşmalar da Mithat Efendi'nin onu erkek egemen toplumsal yapının kural/kanun koyucusu olarak daima denetim/yönetim altında tuttuğunu ortaya koyar. Okuduklarından, yaşadıklarından çıkarım yapabilme kabiliyeti olan Fatma Aliye için bu durum, zaman zaman kalem faaliyetine de yansıyan çelişkiler yaratır. Yazılarında temsil rolü bağlamında ölçülü ve itaatkâr duruşu benimseyen, sınırları zorlamaktan çekinen Fatma Aliye, kurmacalarında giderek daha cesur davranır ve kendi benliğini üstün tutan 'güçlü kadın'ı yaratır. Örneğin bir ilk roman olarak *Muhadarat* bu ikircikli durumu, özgürlüğüyle sorumlulukları arasında kalan Fazıla'yla örnekler. Fazıla, yazarı gibi seçimleriyle "(...) kendisini değil de toplumun kurallarını önceler ve yaptığı seçimlerle kendisi olmaktan vazgeçen (...) insan olarak (...) ataerkil efendisini memnun edebilmek için onun çemberinde kalmaya çalışır." (Öcal 2024: 132). Yazar kendiliği ile toplumsal kurallar arasındaki kararsızlığını romandan romana, kadınlar lehine giderir. *Udi*'de aklını kullanarak 'ben' olma anlamında bir adım ileriye giden Bedia ile erkek egemen toplumsal yapının kadına dayattığı normlardan kurtulan, kendi başına yaşayabilen güçlü kadına geçer. Bedia romanda kendisini hayata hazırlayan bir eğitim almamasına rağmen babası tarafından yetiştirilen, yeteneğini paraya dönüştürebilen, kısacası kendi olmayı başaran kadındır. Üstelik hayat hikâyesini hemcinslerinin bilgisine açarak toplumsal sorumluluğunu yerine getirir. Okuyucu *Refet*'te Bedia'dan daha güçlü bir kadınla tanışır. *Refet*, erkek egemen toplumsal yapının kadına dayattığı, bir erkeğin himayesinde ve ancak onunla var olabilen kadın anlayışından, kendi hikâyesini yazan ve kendini gerçekleştiren kadına dönüşüm yolculuğunun romandır. Bu hâliyle *Udi* ve *Refet* -devir için çok ileri sayılan- kadının reis olduğu tek kişilik aile önerisini de getirirler.

'Babasının kızı'na ait bir biyografi...

Türk edebiyatında kendi imzasını kullanarak roman yazan ilk kadın, *Aşk-ı Vatan* romanıyla Zafer Hanım'dır (Argunşah 2022a: 457). Edebiyat tarihlerinde bu sıfat, yazı hayatındaki süreklilik gerekçesiyle Fatma Aliye Hanım'a verilir. Fakat onu bu sıfatla birleştiren sebeplerin başında, erken dönemde biyografisinin yazılmış olması gelir.

Fatma Aliye Hanım'ı 'henüz hayattayken' tarihe kaydeden *Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti*, Osmanlı'da kadın yazarlığın tarihi açısından önemlidir. Yazma koşullarının yeterince oluşmadığı hatta anlaşılmadığı 19. yüzyıl şartlarında kadınlar için yazmak ve yazdıklarıyla kabul görmek, yeteneğin ötesinde güçlü bir cesaret ve ciddi bir iddia sahibi olmayı gerektirir. Oysa Fatma Aliye biyografisi kaleme alındığında, elde ettiği bazı başarılarla rağmen henüz yolun başındadır. Bu durumda onu biyografisi yazılacak kadın haline getiren başka güçlü gerekçeler olmalıdır. Söz konusu gerekçe, Osmanlı modernleşmesini temsil etmek üzere 'seçilmiş ve donatılmış kadın' misyonuna uygun görülmesidir. Kadın eksenli bir Türk modernleşmesine inanarak Osmanlı terakki-yi muhadderatına yönelik çabalarını Fatma Aliye Hanım'da odaklayan Mithat Efendi, onu bir yanıyla 'edebî rol model' diğer yanıyla 'seçilmiş/proje kadın' hâline getirir. *Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti* bu noktadan düşünüldüğünde, Osmanlı modernleşmesinin elde ettiği kazanımların kadın üzerinden anlatımı gibi başka bir anlam alanı kazanır. Mithat Efendi'ye göre modernleşmenin yolu kadınların eğitiminden geçmektedir. Fatma Aliye Hanım'ın yetişmesini bu sebeple "Yirmi, yirmi beş seneden beri etfal-i inasın tedris ve talimi neticesinde (...)" ve asr-ı terakkiyatın "eser-i nuhust(...)" (BMON, 170-171) cümleleriyle, kız çocuklarının eğitimine gösterilen özenin sonucu olarak görür. Biyografinin merkezine Fatma Aliye'nin/kadın eğitiminin yerleştirilmesinin temel gerekçesi budur. Metinde Mithat Efendi'ye ait bölümler her ne kadar Fatma Aliye özelinde ele alınırsa da devrin kadın eğitime yönelik genellemelerini içerirler. Fatma Aliye'nin evde, klasik ve çoğunlukla tesadüfi bir eğitim alması, kadın eğitiminde profesyonel bir düzenlemenin gerçekleştirilemediğini, eğitimin formalleştirilemediğini düşündürür. Devletin ve aydınların öncülüklerine ve gerekli girişimlerde bulunmalarına rağmen toplumsal kabullerden kaynaklanan engeller devam etmektedir. Dolayısıyla kadınların eğitimi konusunda atılan adımların geniş kitleler tarafından hemen kabul gördüğünü ve hayata geçtiğini söylemek mümkün değildir. Fatma Aliye, yaşı dolayısıyla bu çıkmazı henüz fark edebilecek durumda değildir; hatta Fransızca öğrenme çabasını gizleyişine bakılırsa geleneğin yükünü omuzlarında hissetmektedir. Fakat taşıdığı güçlü öğrenme arzusu, onu bir takım arayışlara zorlar. Bu eğitimin modern tarafı, kız çocuğunun kendi ilgi ve ısrarına dayalı olması, özellikle babası tarafından önünün açılması ve akılcıca seçimlerle ilerlemesidir. Klasik olan tarafı ise bir plan dâhilinde ve formal olamamasıdır. Kadınların eğitimi, modernleşmesi ve hayata katılımları açısından bunu bir eksiklik olarak gören Fatma Aliye, *Refet*'le kadınların okullaşmalarını destekler, hayata diplomalı kadınlar olarak katılımlarını teşvik eder.

Toplumsal kabuller kadın okullaşmasının yaygınlaşması yönünde değişinceye kadar kadın eğitimi, başta Mithat Efendi olmak üzere dönem aydınlarının önerisiyle, eğitimli erkekler özellikle de babalar ve kocalar üzerinden sürdürülür. Bilginin kaynağı olarak erkeklerin bilgiyi eve taşımaları, hiç değilse bilgiyi kadınlara ulaştıracak kanalları açmaları beklenir. Bu yüzden de eğitim odaklı bir kadın modernleşmesinin önerildiği bu biyografide diğer iki öneri baba, hoca ve koca gibi üç erkeğe itaat ve onların denetiminde yol almayı kabul ile Mithat Efendi'nin eserlerinin birer modernleşme rehberi gibi okunması şeklinde gelir. Bunlardan ikincisi Mithat Efendi'nin 'hace-i evvel' ve 'kültürel baba' olma

iddiasının uygulamalarıdır. Kendisini bunların ötesinde ayrıca Fatma Aliye'nin 'bintiyet-i maneviye'si olarak hocaları arasında sayan yazar şöyle söyler: "(...) mevcudiyet-i maneviyelerine en büyük hizmet eden meğer bu abd-i âciz olmuş. Zira on yaşında bulundukları zamandan bed' ile âsâr-ı kalemiye-i nâcizanemizi okumaya başlayarak her okuduklarını da hırz-ı can eylemişler." (BMON, 90). Oysa Fatma Aliye'ye göre bu yöneliş, anlatım biçimi ve dil kullanımıyla ilgilidir:

Birader kendisi için fazla olan kitaplarından bana verir idi. Bunların içinde sizin *Letaif-i Rivayat*'ı buldum. Okudum. Bunlar bana o zamana kadar okuduğum şeylerden baş-ka türlü geldiler. Bunlar kafamı yormaksızın anlaşılıyorlar idi. (...) tarz-ı ifadesindeki açıklık ve parlaklıktan hâsıl olan telezzüz on bir yaşındaki bir çocuğun bile anlayamayacağı şey midir? *Letaif-i Rivayat*'ın bir cüz'ünü sütbabaya ibraz ile bunu yazan muharririn yazdığı kitaplardan istedim. Bana ibtida *Hace-i Evvel*'i getirdi. Bunu o kadar sevdim ki içindeki eşkâl-i hendesiye'yi kendi kendime çözmeye çalışıyor idim. O zaman hiç hendese bilmiyordum. Benim okuduğum ders kitaplarıyla bunun yazılışındaki farkı pek çabuk anladım. Ondan sonra *Hasan Mellah*'ı okudum. Baktım ki bu büsbütün baş-ka bir şey (...) (BMON, 92-93)

Fatma Aliye'yi 'kadınların Ahmet Mithat'ı' yapacak kadar ciddi bir içselleştirmeyle devam eden bu okumalar, Ahmet Mithat'ı çok mutlu eder ve kadınlar üzerinde güçlü bir etki oluşturmaya yardımcı olur. Kadın modernleşmesinin baba, hoca ve koca gibi üç erkeğe itaat ve onların denetiminde sürmesi ise toplumsal kanunları temsil eden babanın/eril düzenin sınırları içinde kalmayı öğütler. Mithat Efendi'nin *-Jön Türk* adlı roman başta olmak üzere sıkça vurguladığı bu öğüt, kadının toplumsal değerlerle çatışmaması, itaatkâr ve uzlaşmacı kimliği benimsemesi, kısacası 'babasının kızı' olmanın karakteristiğidir. Sonuçları, 'erkeğe göre bir kadınlık tasarımı'nın hayata geçmesi olur.

Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti'nin son bölümü olan "Tekemmül"de, Fatma Aliye'nin babası Ahmet Cevdet Paşa'yla ilişkilerine yer verilir. Biyografinin bütününde sık sık Cevdet Paşa'nın kızının yolunu açışına değinilirken son bölümün tamamen bu ilişkiye ayrılması, Fatma Aliye portresine biyolojik baba üzerinden vurulan son fırça darbesi olur. Ahmet Cevdet Paşa 1890 başlarında devlet görevlerinden çekildikten sonra, Mayıs 1895'teki ölümüne kadar Fatma Aliye'ye dersler verir (Halaçoğlu-Aydın 1993: 445), "(...) gündüzleri akşama ve geceleri uyku zamanına kadar hep kerime-i fetanet-vesimeleriyle iştigal(...)" (BMON, 80) eder. Mithat Efendi'nin baba-kızdaki bu öğrenme-öğretme tutkusuyla ilgili yorumu şöyledir:

(...) sabahleyin içtima eden peder ve duhterin bu muallim ve müteallimenin silsile-i müzakere bozulmamak için öğle taamını birlikte ettikten sonra akşama kadar müzakerede biddevam akşam taamını da birlikte tenavül eyleyerek dersi saat altıya kadar vardırmaları nadir görülür hâllerden değil idi ki pederdeki feyz-i talim ile duhterdeki istidad-ı taallüm nazar-ı mukayeseye alınacak olur ise neticenin nerelere kadar varacağı kendi kendisine görülebilir. (BMON, 184-185)

Mithat Efendi metnin bu bölümünde, Cevdet Paşa'nın kızıyla mektuplaşmalarına da yer verir. Portrenin tamamlayıcı parçaları olan bu mektuplardan Cevdet Paşa'nın akademik üretimini kızıyla paylaştığı, ondan görüş istediği anlaşılır. Bu vesileyle Fatma Aliye sadece bilgisine değil aynı zamanda muhakemesine güvenilen kadın olarak belirginleşir.

Ahmet Mithat, “Tekemmül”ün sonunda sözü ikinci erkeğe, Faik Paşa’ya getirir. Bir koca olarak Faik Paşa’yı sürece dâhil eden ve açıkça Fatma Aliye Hanım’ın karşısına değil, yanına yerleştiren bu tutum, verilmek istenen mesaj açısından dikkate değer görünmektedir. *Bir Muharrir-i Osmaniye’nin Neş’eti*’nde evliliğin ilk yıllarında eşinin romanlarla meşguliyetine yasak getiren Faik Paşa’nın, sonraları bu tavrını değiştirdiği öğrenilir. Metinde bu değişikliğe yol açan sebeplerden söz edilmez, fakat eşinin okumalarına, çeviriler yapmasına ve yayımlamasına izin veren Faik Paşa’nın bu çevirileri temize çekerek yardımcı olmaya başladığı anlatılır. Sonraki yıllarda telif eserlerin hazırlığı sırasında da bu destekçi tavrı sürdürür, hatta bir “posta müvezzii” gibi eşinin Mithat Efendi’yle seri bir şekilde haberleşmesini üstlenerek hayatını kolaylaştırır (FFK, 2006). Faik Paşa’nın desteklerini, mektuplarında da dile getiren Mithat Efendi, biyografinin sonuna onunla ilgili değerlendirme yerleştirirken âdeti toplumsal bir görevi yerine getirir gibidir:

Aliye Hanımefendi yetiştirmek emrinde birçok zevatın büyük büyük hizmetleri olmuşsa da hizmetin en büyüğünü şehver-i âlileri Faik Paşa hazretlerine haml ü hükmetmek kadirşinaslığın (...) mukteziyatındandır. Zira böyle bir Aliye Hanım yetiştirebilmek için evvel be evvel lazım olan şey zevcinin muvafakatidir. (BMON, 199)

Mithat Efendi bu sözleriyle bir yandan Faik Paşa’yı onurlandırarak verdiği desteğin sürekliliğini sağlamaya çalışır. Diğer yandan ‘kültürel baba’ konumuyla kadınların okuyup yazma ve edebiyat dünyasında yazar kimliğiyle var olma iddialarına yönelik düzenleyici ilkeler oluşturur. Kadınların okuyup yazmalarının ancak eşlerinin izni ve desteğiyle mümkün olabileceğini belirten, bu konuda erkeklerin onay ve hoşgörüsüne ihtiyaçları olduğunu vurgulayan Mithat Efendi, bu cümleleriyle kadınlara bir tür ‘ezeli ve ebedi borçluluk’ duygusu yükler. Kadın yazardaki özgüven eksikliğine yol açan bu duygu, erkek egemen toplumsal yapının kadınların yazarlığı üzerinden devamlılığına ciddi bir katkı sunar.

Bir dâhiye-i uzma... bir harikulâde kadın...

Bir Muharrir-i Osmaniye’nin Neş’eti, dönem kadını yazarlık deneyimi üzerinden biçimlendirmeye yönelik bir metindir. Bunun için seçilmiş kadının hayatı, seçilmiş taraflarıyla biyografi türü çerçevesinde yeniden kurulur. Bu kadının bir yazar ve bir entelektüel olarak sunulması, biyografinin okuma, yazma, öğrenme isteği etrafında şekillenmesini gerektirir. Sonuç olarak biyografinin büyük bir kısmında, çocukluktan itibaren kendini yetiştirme çabasında olan bir kadın görünür. Mithat Efendi bu kadın için okuma, yazma ve öğrenmenin merkeze yerleştirildiği, kadınlara ve oturma odalarına mesafeli, başta evlilik olmak üzere bütün kararların entelektüel kimliğin etrafında biçimlendiği bir hayatı tasarlar.⁷ Fatma Aliye Hanım’a yazdığı 26 Şubat 1894 tarihli mektubunda “Şimdi böyle bir dâhiyenin nasıl yetişmiş olduğunu etrafıyla anlatmalı ki, herkes dahi anlayabilsin.” (FFK, 189-190) diyerek, tıpkı biyografiyi biçimlendirdiği gibi Osmanlı’nın yetişecek kadın yazarlarının yaşamlarını düzenlemek ister.

Fatma Aliye Hanım Yahut Bir Muharrir-i Osmaniye’nin Neş’eti’nde “İfade”den başka “Tufuliyet”, “Sabavet”, “Şebabet”, “Genç Zevce” ve “Tekemmül” başlıklı beş bölüm vardır. Tamamı, kadın eğitimine odaklı bu biyografi, Fatma Aliye’nin seçkin bir ailenin bireyi olarak

düzenli olmasa da bir eğitim aldığı, fakat daha çok üstün zekâsı, yeteneği ve öğrenme isteği sayesinde rastlantıları faydaya dönüştürdüğünü gösterir. Örneğin erken çocukluk yıllarından itibaren erkek kardeşi Ali Sedat'ın derslerini ve arkadaşlarıyla konuşmalarını/tartışmalarını dinler; onun ayırdığı dergi ve kitapları okur; evdeki kimya laboratuvarında deney tüplerini yıkarken pozitif bilimlere uyanır; cep harçlığı olmak üzere dadısına teslim edilen haftalık otuz kuruşla her türlü yayını satın aldırır ve okur; Refika Hanım ve Matmazel Alfa ile Fransızcasını ilerletir, özellikle telaffuzunu geliştirir vs... Mithat Efendi'ye göre bu akılcı seçimlerin arkasında bilgi açlığı çeken bir 'harikulade kadın' vardır:

Lezzet-i maarife inhimaki bir arının bala ihtiyacına müsavi olan bu harikulade kadın, arı gibi her çiçekten bal almak gayret ve lezzetini bir türlü yenemiyor imiş. Her ilmin hiç olmaz ise mahiyetine olsun vukuf peydasına fevkalhad heveskâr olduğundan ne tarafta bir ümitgâh bulunuyor ise o tarafa saldırıyor imiş. (BMON,140)

Oysa Mithat Efendi'nin de belirttiği gibi Cevdet Paşa Konağı dönem aydınlarının, bürokratların hatta öğrencilerin uğrak yeridir, anne-baba çocuklarıyla ilgilenemeyecek kadar meşguldür ve çocukların her türlü eğitimleri dadılara ve lalalara emanet edilmiştir. Mithat Efendi, Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı için bütün bunları düşündüren değerlendirmesini şöyle aktarır: “Şu kızın hâline şaşıyorum. Okuduğu, öğrendiği şeyler âdetâ pek mahdut olduğu hâlde zihnini o kadar âli mebahise kadar vardırabiliyor ki insana âdetâ ürkeklik geliyor. Erkek olmalı imiş de muntazam tahsil görmeli imiş. Hakikaten bir dâhiye-i uzma kesilir idi.” (BMON, 179-180) Fatma Aliye'nin üstün bir zekâ ve özel bir kavrayış yeteneğine sahip olduğunu anlatan bu cümleler, Cevdet Paşa'nın erkek ve kadın eğitimi konusundaki yaklaşımını da ortaya koyar. Toplumsal cinsiyet normları, düzenli eğitim almanın da dâhi olmanın da engeli veya destekleyicisi olarak Cevdet Paşa tarafından da üretilir. Çağıyla örtüşen bu yaklaşım, biyografinin satır aralarından sızar. Örneğin Fatma Aliye bilgi açlığını tesadüflerle giderirken, ağabeyine öğretmenler gelir. Sedat'ın deneyler yaptığı bir kimya laboratuvarı varken, Fatma Aliye'ye deney tüplerini yıkamak düşer... Sedat'ın kitaplığı varken Fatma Aliye ancak kitapları düzenler ve ayrılmış kitapları okuyabilir...

Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti'nde erken yürüyen, erken konuşmaya başlayan (BMON, 21) çocuk Fatma Aliye için “(...)çocuklar ile oyuncaklar ile oynamaktan çendan hoşlanmaz idi. (...) onun asıl merakı kitap olup, nerede bir kitap görse karıştırmak merakını bir türlü yenemez idi.” (BMON, 46) denir. Yaratılmak istenen kadın modeliyle uyumlu olan bu vurgular, biyografinin hatta biyografi öznesinin metnin yazılış amacına sadakatlerinin görünümleridir. Fatma Aliye'nin erkenden ve başkasının yardımı olmadan okumaya başlaması, Fransızca öğrenmeyi isteyerek arayışlara girişi de kendi ilgi ve yönelişleriyle. Üstelik bütün bunlar aile bireyleri tarafından tesadüfen fark edilir. Burada dikkati çeken, annenin başlangıçta endişeli hatta kuşkucu tavrına karşılık, babanın destekleyici ve yol açıcı olmasıdır.

Mithat Efendi'nin *Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti*'nde Fatma Aliye'nin haremle ve kadın dünyasıyla iletişiminin zayıf olmasını övgüyle karşıladığı, Süleyman Ağa gibi kendinden çok büyük ve İngiliz konsolosu Mösyö Esgin gibi çok farklı sosyal statülerdeki erkeklerle, ağabeyine ders vermeye gelen hocalarla kurduğu yakınlıkları onayladığı anlaşılır. Fakat Fatma Aliye'nin kardeşleriyle oyunlarından, çocukluklarından ya da bir kız çocuğuna

özgü yönelişlerinden hiç bahsedilmez. Burada özellikle iyi bir karşılaştırma imkânı sunabilecekken aynı evde başka bir kız çocuğu olarak yetişen Emine Semiye'ye yer verilmemesi ilgi çekicidir. Ali Sedat ise -sadece Mithat Efendi'nin yazdığı bölümlerde- kız kardeşinin önüne engeller çıkaran bir aile bireyi olarak biyografiye dâhil olur.

Fatma Aliye'nin çocukluğuna, yetişme şartlarına, hocalarına, aldığı derslere, okuduğu kitaplara metnin “Tufuliyet”, “Sabavet”, ve “Şebabet” bölümlerinde yer verilir. Fatma Aliye çocukluğundan itibaren öğrenmeye meraklı bir kız çocuğu olarak haremden çok selamlıkta kalmayı seçer, kamusal alanın temsilcileri olarak yakınlık kurabildiği erkeklerle sohbet etmekten, onları dinlemekten keyif alır. Bir Osmanlı kadınının bilgiye adanmış hayat hikâyesi gibi görünen metinde, Fatma Aliye'nin evlilikle ilgili tavrı da yine bu çerçeveye uyumludur. Baba evindeki hazır öğrenme ortamının kesintiye uğrayabileceğini düşünerek evlilik fikrinden uzak durur. 1879'da Faik Paşa'yla evlenirken de beklentisi, birlikte yeni şeyler öğrenmek, bilgisini artırmak, özellikle de Fransızcasını geliştirmektir. Bu deneyimini *Muhadarat*'ta Fazıla ile Remzi'nin evliliğine taşıyan yazar, aslında dönemin kadın eğitimi konusundaki teklifine gönderme yapar. Mithat Efendi'nin de benimsediği bu yöntem, çok pratik ve gerçekçi olmasına karşılık kadınların zihinsel özgürlükleri açısından tartışmaya açıktır.

“Genç Zevce” başlıklı bölümde Fatma Aliye'nin evliliği anlatılır. Devrin birçok kadını için bir tür ‘hayat garantisi’ olan evliliği düşünmekten kaçınan Fatma Aliye'yi bu ‘hayal-i latif’e yakınlıştıran tek şey, ‘baş başa verip birlikte çalışmak’ ihtimalidir. Faik Paşa onun için sadece ‘tarik-i maişette refik-i ebedî’ değil, bilginin de kaynağı olmalıdır:

Teksir-i malumata fevkalade merakı olan Fatma Aliye Hanımefendi devr-i şebabetin sonlarında teehhül ve tezevvüc ihtimalatını hatıra getirdikçe bu hâl-i tabiinin kendilerine mâni-i tahsil olacağını düşünerek başka kızların hiçbir an hatırdan çıkarmadıkları o hayal-i latiften âdeta tevahhuş ederler imiş. (...) kendilerine tarik-i maişette refik-i ebedî olacak zatın dahi erbab-ı maariften olması hasebiyle baş başa verip birlikte çalışmak ümidi hânım-ı müşarünileyha için def ü izale-i tevahhuşa büyük yardım eylemiş. (BMON, 155-156)

Bu, Fatma Aliye'nin kadınca bir bakış açısıyla önerdiği, eşler arasında zevk ve bilgi alışverişine dayalı, fakat kamusal alan deneyimi yanında, modern dünya bilgisiyle donanmış erkeğin egemen olduğu bir evlilik modelidir. O bu modeli, eşlerin birlikte kitap okumaları, müzik gibi estetik zevkleri paylaşmaları, birlikte hoş ve faydalı zaman geçirmeleri gibi önerilerle genişleterek tekrarlar. Fakat romanlarında kadınların bilgi birikimi ve zevk seviyelerinin erkeklerden üstün olduğu, hatta erkeklerin bu kadınlar karşısında kendilerini yetersiz görerek daha düşük statülü kadınlara yönedikleri, nihayet kendilerinin ve ailenin çöküşünü hazırladıkları anlatılır. Eşler arasındaki duygu, düşünce ve zevk paylaşımsızlığını, bunun sonuçlarını sıklıkla ele alan yazara göre söz konusu durum, kadınların kâbusu, erkek çok eşliliğinin sebebidir. Evliliklerde kadın ve erkeğin bilgi seviyelerinin birbirine yakın olmasını, zevklerin benzeşmesini, zamanın faydalı ve keyifli paylaşımı açısından önemli, kadın açısından âdeta bir gereklilik olduğuna inanan Fatma Aliye, bu vesileyle yüzyıl sonundaki aşk, evlilik, aile etrafındaki arayışlara yönelik bir cevap da geliştirir.

Fakat kadının erkeğin öğretmenliğine emanet edildiği devir temayülü, Fatma Aliye-Fa-ik Paşa evliliğinde tersine dönmüştür. Fatma Aliye'nin, eşinin yardımıyla ilerleteceğini dü-şündüğü Fransızcasının daha üstün olduğu anlaşılır. Mithat Efendi, Faik Paşa'nın 'bittabi' karısından Fransızca dersi almayı kabul edemediğini, fakat bu eksikliğini bir türlü telafi fırsatı bulamadığını ekler:

Aliye Hanımefendi Fransızca'yı pek serbest söylüyor, okuyor. Her okuduğunu pekâlâ anlıyor. Hatta yazıyor bile! Faik Paşa ise sunuf-ı tedrisiyede peyda edebildiği derece-yi badehu kendi kendisine say u gayretle terfi edememiş. Zevce ve zevce arasında bir tedris ve tederrüse vakia lüzum var ise de işin tabiatı nazar-ı mütalaaya alınacak olsa müderrislik sıfat-ı âliyesi zevçte kalmak lazım gelir iken bilakis bunlar arasında şu sıfatın zevceye intikal etmesi lüzumu emr-i makûs görülmüş. Faik Paşa bittabi zevce-sinden lisan dersi almayı kabul edemeyip maahaza yalnız zevcesiyle konuşmak için değil, kendi terakkiyat-ı ilmiye ve zihniyesine hizmet etmek için dahi (...) ders almaya karar vermiş, ama (...) bu karar dahi mevki-i icraya konulamamış. (BMON, 158-159)

Biyografinin "Genç Zevce" başlıklı bölümünde edebiyat tarihçiliği açısından önemli bazı bilgiler, ilk ağızdan aktarılır. Mithat Efendi bu yıllarda kadınların roman okumaları etrafındaki tartışmaları Fatma Aliye'nin bizzat tecrübe ettiğini ve eşi tarafından roman okumasının yasaklandığını, bir süre sonra bu yasağın kaldırılarak yerine koşulsuz bir des-teğin yerleştiğini anlatır. Bu karşı çıkışın sebebi, Faik Paşa'nın askerî alandaki bilgisinin Fatma Aliye'nin edebî ve felsefî bilgi ve zevkiyle 'tefavuk' edememesidir (BMON, 157). Evliliğinin ilk on yılında okumaktan ve öğrenmekten uzaklaşmak zorunda kalan Fatma Aliye, 'hilaf-ı tenbih' olarak zaman zaman okur hatta yazmayı ister. Fransız yazar George Ohnet'nin (1848-1918) 1888'de yayımladığı *Volonte*'yi 1889'da *Meram* başlığıyla çevir-diğine bakılırsa, yazarın bu on yıl içinde yasaklara rağmen Fransız edebiyatını yakından takip ettiği anlaşılır.

"Genç Zevce" başlıklı bu bölümde *Muhadarat*'a yazdığı takdimden de söz eden Mit-hat Efendi, Fatma Aliye'nin bir yazar olarak tanınma sürecini bir kez daha özetler ve sözü *Meram*'dan sonra *Nisvan-ı İslam*'a getirir. *Nisvan-ı İslam*'da yer alan bazı dinî ve hikemî kısımlar, metnin Ahmet Cevdet Paşa ve Mithat Efendi'nin yardımlarıyla hiç olmazsa tas-hihleriyle yazılmış olduğu konusunda birtakım söylentilere yol açmıştır. Bu bölümde Fatma Aliye'nin edebiyat yolculuğuna katkılarını özetleyen Mithat Efendi;

Sade yazmak çıkırını açıp tevsie dahi otuz senedir abd-i âciz çalışmış olduğumdan bu şiveyi tercih edenler yalnız Fatma Aliye Hanım'dan da ibaret değildirler. Daha pek çokları o yolda yazmaktadırlar. O şive-i sadenin rağıpları tarafından yazılan her şeyi Ahmet Mithat'a hamletmek doğru olabilirse Fatma Aliye Hanımefendi hakkında veri-len hüküm dahi doğru olabilir." (BMON, 173)

sözleriyle kendisine edebiyat kamusunda başka bir etki alanı seçer. Bu, Fatma Aliye'nin de vurguladığı gibi, Türkçenin sade kullanımıdır.

Kendine ait bir oda, hoca ve yazı masası...

Virginia Woolf'un *Bir Muharrire-i Osmaniye'nin Neş'eti*'nden otuz beş yıl sonra 1929'da yayımlanan *Kendine Ait Bir Oda*'sında, kadın yazarlara yönelik bir hayat tasarımı vardır. Tarih

boyunca kadınların yazarlık bağlamında entelektüel kimliklerini değerlendiren Woolf; “(...) her birimizin yılda beş yüz poundu ve kendi odası olursa; düşündüğümüzü tam olarak yazma yürekliği ve özgürlüğü alışkanlığına sahip olursak; biraz olsun ortak oturma odasından uzaklaşıp (...) gerçeği göğüsleyebilirsek (...) o zaman beklediğimiz olanak doğacak.” (1992: 128) diyerek, kadınların yazarlık için sahip olmaları gereken imkânlardan söz eder. Kadınların kendilerini tanımlayabilmeleri ve rahatça yazabilmeleri için ekonomik bağımsızlığa, seçimlerini ve planlarını bizzat yapabildikleri, toplumsal cinsiyet dayatmalarından arınmış, bütün boyutlarıyla kendilerine ait hayata ihtiyaçları vardır. Woolf’un ‘oda’ metaforu üzerinden tanımladığı bu hayat tasarımı çok daha önce, *Felsefe-i Zenan*’da (1870) Mithat Efendi tarafından kurgulanmış hatta sorgulanmıştır. Mithat Efendi *Felsefe-i Zenan*’da kendini geliştirmeye/okumaya/öğrenmeye adanmış Osmanlı kadınlarının bilgiyi toplumsal faydaya dönüştürebilmeleri konusunda yol açıcı teklifler geliştiremez. Fakat ekonomik özgürlüğün yanında ‘kadının kendine ait zaman ve mekân’ vurgusuyla aslında toplumsal cinsiyet rollerinin ve toplumsal cinsiyetin belirlediği kadınlık konumlarının ne kadar kısıtlayıcı olduğunu, nihayet Osmanlı toplumunun bu anlamdaki bir dönüşüme ne kadar hazır olmadığını anlamış görünür.

Fatma Aliye, biyografinin kendi kaleminden çıkan bölümlerinde çocukluğundan itibaren kendine ait bir odası, masası, kitap dolabı (BMON, 76), hatta kendi ihtiyaçları için kullanılabileceği parası (BMON, 119) ve hocalarının (BMON, 118) olduğundan söz eder. Özellikle artık selamlığa giremediği ve zamanını haremde geçirmeye başladığında bu ayrıcalıklı konum ona çok şey kazandırır. Anne ve baba çocuklarının -en azından kızlarının- yetişmesiyle yakından ilgilenemezler. Ancak 19. yüzyılın kalabalık, seçkinlerin sıkça bulunduğu bir mekân olduğu anlaşılan Cevdet Paşa Konağı’na girip çıkan entelektüel insanların getirdikleri ufuk, onlara geniş imkânlar sunar. Fatma Aliye’nin çocukluğundan itibaren bir aristokrat ailenin üyesi olmanın sunduğu imkânlar yanında, kendine ait odada hocalarıyla çalışabilmesi, uzun okumalar ve belki yazmalar için kendine ait zamana ve mekâna sahip olması gerçekten önemlidir ve onun özneliğini kazanmasının önünü açar. Mektuplarda daha fazla kendisi olabilen Fatma Aliye, entelektüel çalışmasının önünde engel oluşturan ‘umur-ı beytiye’den az da olsa şikâyet eder (FFK, 157). Fakat biyografide entelektüel bir kadının yol haritası dışına taşabilecek, evlilik ve ev hayatı, çocukların yetişmesi hatta bedensel veya ruhsal sorunlarla ilgi bahisler yer almaz. “(...) uyanık bulunduğum zamanlar asla haremde bulunmak istemezdim” (BMON, 30-31) diyen yazar, kadınlar, harem ve hareme özgü deneyimlerden söz etmez. Harem onu, sadece yaşlı kadın anlatılarıyla ilgilendirir: “Haremde bulunduğum zamanlar, validenin odasından başka yerde bulunmazdım. Çünkü ihtiyar kadınların sözlerini ve eski zamanlara dair hikâyatı pek severdim” (BMON, 67) cümleleriyle, okuyucusu için romancılığını müjdeleyen bir ipucu bırakır.

Bilindiği üzere Fatma Aliye’nin romancılığı, Türk edebiyatında kadın dünyasının kadının gözüyle anlatımında önemli bir ivmedir. Zafer Hanım’ın tamamen haremde geçen bir kadın anlatısı olarak yazılan *Aşk-ı Vatan*’ından sonra Fatma Aliye’de bu içerik kadın hayatını düzenleyen tekliflerle birleşir. Dönem okuyucusu onun eseriyle, bir kadın tarafından yazılmış kadın dünyasından başka bu dünyanın bir kadın tarafından tespit edilmiş sorunları ve çözüm önerileriyle karşılaşır. Şüphesiz bunlar, selamlıkta erkek sohbetleriyle toplumsal ko-

nular ve modernleşme konusunda zihni açılan kadının, haremde kadın ve aileye daha uyanık bir zihinle yaklaşabilmesinin sonuçlarıdır. Romanlarında kadın sorunlarına çözüm önerileri geliştirmek konusunda duyarlı olan ve dönemi için ileri sayılabilecek çözüm önerileri getirebilen Fatma Aliye, kurmacalar dışındaki kalem faaliyetinde kadınların özellikle Müslüman kadınların tarihteki yerlerini anlatma konusunda büyük bir çaba sarf eder. *Nisvan-ı İslam* ve *Namdar-ı Zenan-ı İslamiyan*, onun bu tarafını gösterirler.

Carolyn Heilbru, *Kadının Özyaşamını Yazarken*'de hayat hikâyelerini yazmakta olan kadınların kendilerini kadınca tutumların bağından koparmakta zorluk çektiklerini ve özgüven eksikliğini ortaya koyacak söylemleri tekrarladıklarını dile getirirken, kadın biyografileri üzerine çalışan Patricia Spaks'ın bir tespitine dikkat çeker:

(...) her bir yazarın kendi adına çok önemli, zaman zaman gözkaşırtıcı başarıları bulursa da, öyküde⁸ başarı teması hemen hemen hiç kendini göstermez... Benliği öne çıkarıcı, benliği sergileyici bir türde yazıyor olmalarına karşın bu kadınlar kendi önemlerini doğrudan vurgulamakta şaşırtıcı ölçüde başarısız kalırlar. ... Bu özyaşamöykülerinin hepsinde 'bir kendinden emin olamama retoriği sergilenir. (akt. Heilbrun 1992: 16)

Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti'nde böylesi bir tutumdan söz edilemez. Ancak bu stratejik bir seçimdir ve metnin okuyucu üzerinde oluşturulmak istediği 'yeni kadınlık modeli' açısından önemli ve anlamlıdır. Fatma Aliye'nin hayatı, modern Osmanlı kadınlığının göstergesi ve rol modeli olmak üzere yazılmıştır. Bu bağlamda imkânlar ve sınırlılıklar kadar, bir kadın ve kadın yazar tasarımı ipuçlarını taşır. Gelenekle modernin 'acımazsızca' birbirlerini kontrol ettikleri bu tasarımda 'eril' düzenleme varlığını baskın şekilde hissettirir. Bu tutum bazı farklılıklarla yazarın kurmacalarında da devam eder. Fatma Aliye kadınlarını, güçlü, kararlı ve aktif kadınlar olarak tasarlar. Romanlarda bazı çelişki ve çekincelerine rağmen bu kadınların gelenekle modern arasında bir uzlaş alanı oluşturmaya çalıştıkları fark edilir. Fakat Spaks'ın sözünü ettiği güvensizlik duygusu, yazarın Mithat Efendi'yle mektuplaşmalarında hissedilir. Kalem faaliyetine ait denetimin Mithat Efendi'de olduğu, yazarın kendisi olmakla denetleyici aklın tavsiyelerini yerine getirmek arasında sıkıştığı sezilir.

Sonuç: İmkânlar, sınırlar ve *Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti*

Biyografiler, bireyin doğumundan ölümüne -birey yaşıyorsa biyografinin yazıldığı zamana- kadar olan hayat hikâyesinin bilgi, belge, şahitlik ve görüşmelere dayanarak anlatıldığı metinlerdir. Biyografilerde esas olan, bu hayat hikâyesinin biyografi öznesi dışındaki birileri tarafından yazılmasıdır. Birey kendisini otobiyografide anlatır. *Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti*'nde biyografi ve otobiyografi bir aradadır. Ahmet Mithat Efendi, başlıkta haber verdiği gibi, manevi kızı ilan ettiği Fatma Aliye Hanım'ın biyografisini, bir kadın yazarın yetişme şartlarını örneklemek üzere yazmayı amaçlar. Fatma Aliye Hanım'a yazdığı mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla planı, onun kaleme aldığı hatıraların etrafına kendi yazdıklarını yerleştirerek yeni bir metin kurmaktır. Biyografi öznesinin metindeki varlığına izin veren bu anlatı stratejisi, *Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti*'ni iki yazarın kaleminden

çıkan, biyografiyle otobiyografinin birleştikleri bir ‘melez metin’ hâline getirir. Metinde yazarların kendi anlatımlarıyla yer alması bu melez yapıyı belirginleştirir. Fakat biyografinin ihtiyaç duyduğu gerçeklik boyutunu da güçlendirir.

Bir Muharrir-i Osmaniye’nin Neş’eti’nde Fatma Aliye ve Ahmet Mithat’ın yazdığı parçalar kendi bütünlükleri içinde ve yan yanadırlar. Bu bağlamda Fatma Aliye’nin yazdıkları, kendiyi hesaplama içine girmedigini, daha çok ‘geriye dönük bir kendini keşif deneyimi’ gerçekleştirdigini gösterir. Kadın yazarlık etrafında biriktirilen bu deneyim sırasında yazar, otuz yıl geriye, üç yaşına kadar gider ve güçlü öğrenme arzusu taşıyan bir kadın portresini çocukluğundan başlayarak kurar. Bu portre özelde Osmanlı edebiyat kamusu için yeni olan kadın yazarlık konumunu, fakat genelde Osmanlı modernleşmesine ait kadın modelini tanımlaması bakımından önemlidir.

‘Kültürel babalık’ konumuyla özdeşleşen Mithat Efendi, *Bir Muharrir-i Osmaniye’nin Neş’eti*’yle bu modernleşmeyi, kadın yazarlık üzerinden yönlendirir. Başlıkta Osmanlı kadın yazarı olarak tanımlanan Fatma Aliye, böylelikle Osmanlı modernleşmesinin de kadın temsili olur. Bu sebeple kendi biyografisinin öznesi olmaktan çıkarak araçsallaşır. Fatma Aliye, bu biyografide dönem kadınlarına model olmak üzere ‘seçilmiş’ hatta ‘yetiştirilmiş’ kadın tarafıyla anlatılır. Mithat Efendi, Fatma Aliye temsilindeki Osmanlı kadını daima izler, yönlendirir, hata yapmasına izin vermez, onlar için bir hayat tasarımı sunar. Başka bir söyleyişle sözün kendisine ait olduğu bölümlerde metni yazma gerekçesini bir yana bırakarak kendi adına konuşmayı sürdürürken ‘nasıl bir kadın modernleşmesi?’ sorusunun cevaplarını verir. Bütün bunlar Fatma Aliye Hanım’ı bir kadın yazar olmanın, *Bir Muharrir-i Osmaniye’nin Neş’eti*’ni de Türk edebiyatında yazılmış ilk kadın biyografisi olmanın ötesine götürür, çok farklı anlam alanlarının izdüşümlerini bulmak amacıyla okunmasının önünü açar.

Eğitimin bütün modernleşme hareketi gibi kadın modernleşmesinin de merkezinde yer alması gerektiğine inanan Mithat Efendi, *Bir Muharrir-i Osmaniye’nin Neş’eti*’nde bütünüyle eğitime adanmış bir kadın hayatı anlatır. Bu eğitimin baba-hoca-koca üçlüsünün yardımı, izni özellikle de yönlendirmesi ve denetiminde sürmesi konusunda ısrarcıdır. Biyolojik ve kültürel babaların denetimindeki bir modernleşmeyi öneren ‘babasının kızı olmak’ modeli, kadına sınırlı bir varlık alanı tanır ve kendi olmasına izin vermez. Bu bir yanıyla, eril zihniyetle gerçekleştirilen modernleşmenin yarattığı, erkeğe göre bir kadınlık modelinin yaratımıdır. Diğer yanıyla yitirilmiş eril otoritenin kadın üzerinden yeniden kazanılması çabasının görünümleridir. Hayat hikâyesi, yolunu biyolojik ve kültürel babalarının rehberliğinde yürüyen Fatma Aliye’nin tam bir ‘babasının kızı’ olduğunu ortaya koyarken, ‘model’ oluşunun gerekçelerini de açıklar.

Biyografiyi, tarihle ve tarihle ilgili türlerle birleştiren Tekeli, türün, gerçeğe dayanması, bir anlatı biçiminde kurgulanması ve biyografi öznesinin diğer insanlardan farklı ve hayatı yazılmaya değer olması gibi üç önemli özelliğinden söz eder (2010: 183-184). Bu özellikleri bütünüyle sağlayan *Bir Muharrir-i Osmaniye’nin Neş’eti*, klasik biyografidir. Fatma Aliye Hanım’ı entelektüel kimliğiyle tanımlayan Mithat Efendi, onu modernleşmenin merkezi hâline getirerek biyografisinin yazılmasına haklılık kazandırır (Ateş 2025: 98). Fatma Aliye,

Osmanlı modernleşmesinin kadın temsili olmak üzere seçilmiş ve donatılmış kadın olarak belirginleşir.

Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti, kadının kendini yazıyla anlatma hakkını deneyimlemesi bakımından önemlidir ve bu, 19. yüzyıl Türk edebiyatında kadın varlığı ve kadın yazarlık konumu açısından altı çizilmesi gereken bir başlangıçtır. Ancak bu, kadını kendi olmanın dışına çıkardığı ve temsil ettiği değerlerle bütünleştiği için de eril sınırları olan bir deneyimdir. Modernleşmenin eril toplumsal yapının kurallarıyla uyumlu, entelektüel kadın kimliğine ihtiyacı vardır. Fatma Aliye Hanım, bu kadın olur. Sonuçları yeni yeni görülen Osmanlı modernleşmesinde kadının konumunu işaretleyen bu durum, biyografinin iki yazarlı oluşuyla birleşir. Kadın kendini anlatmak üzere yola çıkarsa da eril zihniyetin kontrolünde, onun istekleri ve yönlendirmeleri doğrultusunda bir yazma sürecinin parçası olur. Bu bağlamda Fatma Aliye Hanım'ın kendini Mithat Efendi'nin istekleri doğrultusunda eğitim odaklı bir çerçevede anlatması, modernleşme hareketi ve kadın yazarlık konumu için ihtiyaç duyulan entelektüel kimliğin tanımlanması amacına yöneliktir.

Fatma Aliye Hanım'ın hayatının, otuz yıllık bir döneminin zaman sıralı olarak anlatıldığı metnin iki yazarlı anlatı stratejisi, *Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti*'nin yapısını ilgi çekici kılar. Mithat Efendi, kendi metni içine yerleştirdiği Fatma Aliye metinleriyle veya Fatma Aliye metinleri etrafına yerleştirdiği kendi metinleriyle bu kadın yazarın kendi himayesinde olduğunu anlatır. Fakat yazarlık yolunun henüz başındaki kadın yazara da özgüven alanının sınırlarını hatırlatır.

Erkeklerin kültürle ve kamusal alanla özdeşleştirilmesine karşılık, doğayla ve duyguyla ilişkilendirilen kadınlar, özel alanla birleştirilirler. Ürettikleri edebiyat da yüksek kültürün değerlerini taşımadığı ve salt bir sevkite sonu olarak görüldüğünden kayıt dışı bırakılmıştır. Bu yüzden edebiyat tarihlerinde kadın sanatçıların oldukça sınırlı bir yeri olmuş, ancak özel alanda tutuluşlarına benzer şekilde, 'kadın şairler/kadın yazarlar' başlıkları altına yerleştirilmişlerdir. Bu kayıt dışılık kadınlara ait bilgi ve belge niteliğini taşıyan günlük, hatırat, mektup hatta fotoğraf gibi özel arşiv malzemeleri için de geçerlidir. Kadınlara ait arşiv belgeleri gibi edebî üretim de özel alan bilgilerinin geniş bir kamuoyuyla paylaşılması, başka bir söyleyişle 'ev/aile hayatı'nın başkalarına açılması anlamını yüklediğinden çoğunlukla saklanmamış, bazen tamamı bazen bir kısmı bizzat sahipleri tarafından yok edilmiştir. Tarihte kadının yerini belirleyen belge ve bilgi eksikliği, kadın belleği oluşumunun önünde ciddi bir engel olarak durmaktadır. Oysa kadın merkezli modernleşmenin anlaşılması, kadın belleğiyle mümkündür. *Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti* bu anlamıyla da değerlendirilmesi gereken bir metindir.

Kadınlara ait belgelerin değer kazanması ve kamuoyuyla paylaşılması, 1960 sonrasında kadınların tarihteki yerini ortaya koymayı hedefleyen ikinci dalga feminizmle başlar. Türkiye'de, kadın belleğini oluşturma çabaları ancak 20. yüzyıl sonlarında karşılık bulur. Bir yandan kadınlara ait arşiv belgelerinin ortaya çıkarılması, diğer yandan kadınların edebî üretimlerine yönelik farkındalığın oluşturulması, kadınların sosyal hayatın diğer alanları gibi edebiyat tarihlerinde de yer almasını sağlar. Bu durumda 19. yüzyıl sonlarında Fatma Aliye Hanım'a ait bir biyog-

rafik metnin üstelik yayımlanmak amacıyla yazılması, geniş bir anlam alanına sahiptir. Bütün bunlara bakarak *Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti*'nin erkek egemen modernleşme hareketinde, tarih ve edebiyat tarihi geleneğinde, edebiyat ve matbuat dünyasında kadın odaklı bir açılımın öncülüğünü yaptığını söylemek gerekir.

Notlar

1. Bu çalışmada sıkça Ahmet Mithat Efendi'nin Fatma Aliye Hanım'a yazdığı ve Samime İncoğlu ile Zeynep Süslü Berktaş'ın yayımladıkları *Fazıl ve Feylesof Kızım* (İstanbul: Klasik Yay., 2011) adlı çalışmaya başvurulmuştur. Makale boyunca bu çalışmadan yapılacak alıntılarda FFK. kısaltması kullanılmıştır.
2. Ahmet Mithat, "Fatma Aliye Hanım Yahut Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti", *Tercüman-ı Hakikat*, S. 5205, 28 T. evvel 1895- S. 5208, 1 T. Sani 1895.
3. Ahmet Mithat (1311/1896): *Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti*, İstanbul: Kırkanbar Matb. Çalışma boyunca alıntılar BMON kısaltmasıyla eserin bu baskısından yapılmıştır.
4. Ahmet Mithat Efendi'nin Şair Fıtnat Hanım ve Fatma Aliye Hanım'la mektuplaşmaları kadın yazarlık konumunu anlamlandırmak açısından oldukça zengin malzemeye sahiptir. Şair Fıtnat Hanım'la yazışmalarda kadınların roman yazarlığı, Zafer Hanım ve *Aşk-ı Vatan*'la ilgili görüşleri Türk edebiyatı tarihi açısından önemlidir. Fatma Aliye Hanım'la mektuplaşmaları ise Mithat Efendi'nin Fatma Aliye'den başka Şair Nigâr ve Makbule Leman'ın sanatçı kimliklerini, onları yönlendirdiğini, eserleri konusundaki görüşlerini ve dönem edebiyatındaki yerlerini aydınlatması açısından dikkat çekicidir. Türk edebiyatında kadın yazarlığın başlangıcı açısından Mithat Efendi'nin gazetesinde kadın yazarların yazılarına yer vermesi ve onlar hakkında yazılar kaleme alması üzerinde durulması gerekir (Argunşah 2022b: 239).
5. Pygmalion, Antik Yunan mitolojisinde bir efsanenin kahramanıdır. Bir heykeltraş olan Pygmalion, Afrodite'ye benzer bir kadın heykeli yapmayı ister. Birçok heykel yaptıktan sonra eşsiz güzellikte bir Afrodite heykeli yapmayı başarır ve fakat yaptığı heykele âşık olur.
6. Daniel Chandler "Tür Kuramına Giriş" başlıklı makalesinde, türler arasında kesin ayrımlar yapmanın zorluktan söz eder. Türleri sezgisel olarak tanımanın kolay ancak tanımlamanın zor olduğunu belirten Chandler'e göre bazı metinler bir türün tipik özelliklerini taşıırken bazı metinler için bunu söylemek imkânsızdır. Dolayısıyla türler arasında bir 'akışkanlık' olduğunu ve çok sayıda 'melez' türün bulunduğunu söyleyen yazar, yorumlayıcı bir çerçeveden bakarak kuramsal ayrımlar yapmak yerine okurların türleri nasıl tanıdıkları üzerinde odaklaşmanın daha doğru olduğunu belirtir (Chandler 2018: 18-25).
7. Ahmet Mithat Efendi, daha önce Şair Fıtnat Hanım'a yaptığı gibi Fatma Aliye Hanım'ın da edebî üretimlerini denetler, eleştirir, hatta bazen yeniden yazacak biçimde planlar verir. Her iki kadın yazarla mektuplaşmaları bunları ortaya koyar. Bu konuda "Fatma Aliye'nin Udi Romanının Yayımlı ve Yazımı Üzerine Bazı Notlar" (H. Eraydın Argunşah 2024: 369-397) başlıklı çalışmaya bakılabilir.
8. İki yazarın mektuplaşmalarında bu durumu örnekleyecek bir olayın yaşandığı anlaşılır. Fatma Aliye'nin kendisine hediye etmek üzere bir yastık ve seccade işlediğini öğrenen Mithat Efendi, bunu çok tuhaf karşılar hatta entelektüel bir kadına da yakıştıramaz. Nihayet Fatma Aliye'de kabına sığmayan yaratıcı kabiliyetin bir sonucu olarak açıklayarak kendini rahatlatır (2011: 101, 103). Fakat kadın yazara meşguliyetleri konusunda örtük bir mesaj vermiş olur.
9. Spacks burada biyografiden / özyaşamöyküsünden söz ediyor.

Araştırma ve yayın etiği beyanı: Bu makale, orijinal veriler temelinde hazırlanmış özgün bir araştırma makalesidir. Daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olup başka bir yere yayımlanmak üzere gönderilmemiştir. Yazar, araştırma sürecinde etik ilkelere ve kurallara uymuştur.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci yazar %100.

Etik komite onayı: Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Finansal destek: Bu araştırma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Çıkar çatışması: Bu çalışma ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Research and publication ethics statement: Research it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The author followed ethical principles and rules during the research process.

Contribution rates of authors to the article: First author %100.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Support statement (optional): No financial support was received for the study.

Conflict of interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Ahmet Mithat. (1311/1896). *Fatma Aliye Hanım Yahut Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neş'eti*. Kırkanbar.
- Ahmet Mithat Efendi (2011). *Fazıl ve feylesof kızım Fatma Aliye'ye mektuplar*. Samime İnceoğlu – Z. S., Berktaş (Haz.) Klasik.
- Argunşah, H (2022a). Kadınların edebiyat tarihindeki yersizliklerine Zafer Hanım ve Aşk-ı Vatan üzerinden bakmak, *Prof. Dr. Nâzım H. Polat'a Armağanı*. Türk Edebiyatı Vakfı, 451-472.
- Argunşah, H (2022b). Kadın yazarın Türkçedeki yolculuğu, *Türkiye'de kadın*. E. Özdaşlı (Ed.) TASAV. 223-251.
- Argunşah, H. E. (2024). Fatma Aliye'nin Udî romanının yayımı ve yazımı üzerine bazı notlar. *Sadettin Bayrak Armağanı*. Kesit, 369-397.
- Aşa, H. E. (1993). *Fatma Aliye Hanım hayatı-eserleri-fikirler* [Yayımlanmamış doktora tezi] İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ateş, Ö. F. (2025). Bir yaşamı yazmanın yollarını aramak. *Hece/Biyografi Özel Sayısı*, 342-343-344, 90-107.
- Berktaş, F. (2006). *Tarihin cinsiyeti*. Metis.
- Chandler, D.(2018). Tür Kuramına giriş, *Tür Kuramı* (J. Özata Dirlikyapan, Çev.) Doğu Batı.
- Davidoff, L. (2002). *Feminist tarih yazımında sınıf ve cinsiyet* (Z. Ateşer, S. Somuncuoğlu, Çev.) İletişim.
- Fatma Aliye (1309/1894). *Muhadarat*. Matbaa-i Ebuzziya.
- Gökalp Alpaslan, G. (2016). *Özyaşam öyküsünde yazarın yeniden doğuşu*. Ürün.
- Gökalp Alpaslan, G. (2025). Özyaşamöyküsü: Kuram, sınırlar, geçişlilikler, tarihçe. *Hece/Biyografi Özel Sayısı*, 342-343-344. 21-79.
- Gökpınar, B. (2013). Bir yaratma biçimi olarak biyografi: Bulgu'dan kurgu'ya, mektupları ışığında Ayşe Leman Karaosmanoğlu. *Otur Baştan Yaz Beni*. Küre, 9-89.

- Halaçoğlu, Y., İnan, M.A. (1993). Ahmet Cevdet Paşa. *İslâm Ansiklopedisi*, TDV. 7, 443-450.
- Heilbrun, C. (1992). *Kadının özyaşamını yazarken* (Y. Salman-G. Aygen, Çev.) YKY.
- Kırmızı, A.(2013). Oto/biyografik vebal: Tutarlılık ve kronoloji sorunları. *Otur Baştan Yaz Beni*. Küre, 11-27.
- Kızıltan, M.- Gençtürk, T. (Haz.) (1993). *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Kataloğu I*, İBB.
- Lässig, S. (2013). Modern tarihte biyografi-biyografide modern tarihyazımı. *Otur Baştan Yaz Beni* (C. Özkılıç Çev.) Küre, 29-58.
- Öcal, Oğuz (2024). *Muhadarat romanında özgürlüğüyle kararsızlığın tezahürü: Kendinden vazgeçme durumu, cumhuriyet'in 100. yılında yeni Türk edebiyatı incelemeleri*. D. Çetindaş, D. Oylubaş Kat-far, B. Sayak (Ed.) Kapadokya Üniv., 123-136.
- Tekeli, İ. (2010). Bireyin yaşamı nasıl tarih oluyor? *Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Tarihe Doğru*, Tarih Vakfı,183-202.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).